

CAIETE DE ARTĂ POPULARĂ

ROMULUS VUIA

PORTUL POPULAR DIN ȚARA HAȚEGULUI

BAZINUL DE LA HAȚEG

E D I T U I D I A N E

CAIETE DE ARTĂ POPULARĂ

ROMULUS VUIA

PORTUL POPULAR DIN ȚARA HAȚEGULUI

BAZINUL DE LA HAȚEG

EDITURA MERIDIANE

Supracoperta: *Iuliana Dancu*
Fotografii: *Denis Galloway* și *Romulus Vuia*
Desene: *Cella Neamțu* și *Roswith Pastior-Capesius*

CAIETE DE ARTĂ POPULARĂ

ROMULUS VUIA

PORTUL POPULAR DIN ȚARA HAȚEGULUI

BAZINUL DE LA HAȚEG

EDITURA MERIDIANE

HUNEDOARA
Streiul
Beriul
Socet
Cerișor
Poiana Răchitele
Riul Runcului
Alun
Ghelari
Streisăcel
Dincu Mare
Bucium
Sibișelu Vechi
Romoșel
Cugirul
Riul Mare
Sebeșul
Strei
Ruși
Ocolișu Mare
Măceu
Bătălăr
Bosorod
Ocolișu Mic
Măgureni
Lunca Cernii
Meria
Dobica
Lingina
Mesteacăn
Cerna
Vălioara
Răchitova
HAȚEG
Silvașu
Bretea
Plopi
Sîntămăria
Balomir
Subcetate
Luncani
Fizești
Federi
Ohaba-Ponor
Ponor
Livadia
Pui
Bistra
Bucova
Zeicani
Păucinești
Clopotiva
Nucșoara
Gureni
Riul Mare
Bistra Mărului
Retezat
M-ții Hațegului
M-ții Retezat
Pelaga
M-ții Sebeșului
Surian
Streiul
Petros
Crivădia
Bănița
Merișor
PETRILA
Jiul transilv.
PETROȘENI
Livezeni
VULCAN
Coroești
Iscroni
Corbșeni
LUPENI
Uricani
Jiul rom.
Cîmpu lui Neag
Hobița
Paring
Scara
0
15
30 km.

CUVÎNT ÎNAINTE

Portul popular din Ţara Haţegului a constituit obiectul cercetării noastre încă din a doua decadă a acestui secol.

De-a lungul a peste cincizeci de ani, autorul a putut urmări pe teren evoluţia acestui port specific, apărut şi format în strînsă conexiune cu caracterul închis, rudimentar, al vieţii economice şi cu îngrădirile sociale, determinate de diferenţierea de clasă din sînul unei populaţii în care ţărănimea săracă — majoritatea — provenea din foştii iobagi, iar minoritatea exploatatoare se compunea din aristocraţia latifundiară şi chiaburimea care se mîndrea cu o îndepărtată origine nobiliară.

În adevăr, în primele decenii ale secolului nostru, în Ţara Haţegului continuau să dăinuie încă puternice urme ale relaţiilor feudale.

Izolarea regională, caracteristică feudalismului, a început să se destrame o dată cu pătrunderea relaţiilor capitaliste. Procesul de lichidare a urmelor relaţiilor vechi şi de constituire a celor capitaliste s-a petrecut sub ochii noştri. Am putut astfel urmări, o dată cu schimbările petrecute în viaţa economică şi socială, mai întîi transformarea parţială a portului tradiţional, arhaic, şi, apoi, dispariţia lui, ca ansamblu organic, încă înainte de cel de-al doilea război mondial.

Din portul arhaic, dispărut în bună parte ca ansamblu vestimentar între anii 1930 şi 1940, s-au păstrat pînă în zilele noastre abia cîteva piese izolate, precum şi unele elemente de ornament sau de croială.

Studiul de faţă, cu toate că, în general, este preocupat de evoluţia portului din Haţeg de-a lungul a peste cincizeci de ani, insistă, mai cu seamă, asupra

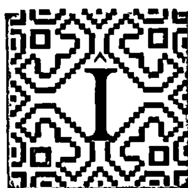
descrierii şi analizei formelor sale tradiţionale, pe care le evocă şi cu ajutorul unui material documentar ilustrativ, unic prin originalitatea lui.

Studiul urmăreşte, de asemenea, să contribuie la îmbogăţirea cunoştinţelor asupra laturii pitoreşti şi artistice a unui port, destrămat, ca fenomen etnografic şi social, în epoca capitalismului.

Prin aceasta, sperăm că studiul se va înscrie în acţiunea care, reflectînd grija regimului nostru de democraţie populară pentru păstrarea şi dezvoltarea moştenirii în domeniul creaţiei populare, tinde să valorifice, pentru ziua de astăzi şi pentru viitor, cele mai de seamă realizări ale poporului în domeniul artei şi culturii.

ROMULUS VUIA

AŞEZAREA GEOGRAFICĂ

n sud-vestul Transilvaniei, unde Carpaţii îşi proptesc uriaşul arc de granit şi de şisturi cristaline, primul dintre micile bastioane, bazine intercarpatice, pe care ei le formează în şir, este Ţara Haţegului. Cercetarea acestui ţinut este deosebit de importantă nu numai pentru cunoaşterea începuturilor îndepărtate ale trecutului nostru, ci şi din punct de vedere etnografic, căci el, alături de Ţara Oltului, de regiunea Munţilor Apuseni şi Maramureş, face parte dintre cele mai de seamă nuclee de constituire a poporului nostru. În colţul sud-estic al acestui ţinut se află oraşul Haţeg, timp îndelungat centrul administrativ al acestei regiuni, de la care a primit şi denumirea.

Ţara Haţegului cuprinde patru unităţi geografice mai mici, din care trei sînt bazine: bazinul de la Haţeg, formînd sîmburele acestui ţinut; bazinul de la Pui, partea superioară a văii Streiului, ce se lărgeşte ca o pîlnie spre valea Mureşului, şi bazinul de la Petroşani, sau valea superioară a Jiului. Dintre cele trei bazine, cel dinspre miazăzi, de la Petroşani, închis din două părţi de Munţii Retezatului şi de trecătoarea de la Merişor, prin importanţa economică, datorită bogăţiei zăcămintelor de cărbuni, a cîştigat preponderenţă asupra celorlalte unităţi ale Ţării Haţegului, încît astăzi formează o unitate de sine stătătoare.

Bazinul de la Haţeg, unul dintre cele mai fermecătoare regiuni ale ţării noastre, este un bazin intercarpatic armonios proporţionat şi cu privelişti dintre cele mai atrăgătoare. Frumuseţea acestui ţinut se dezvăluie

panoramic privitorului urcat pe Dealul Viilor, situat lîngă Haţeg, loc de unde se poate cuprinde, cu o singură privire, nu numai întinderea brăzdată de rîuri, ci şi splendoarea fără seamăn a Retezatului, care se înalţă brusc, monumental, pe o linie largă de vreo 30—40 km, spre albastrul nesfîrşit al cerului.

Dealurile cu înălţimi mai potolite ale Poienei Rusca, spre apus, iar spre răsărit, ca o treaptă mai înaltă, făcînd trecere spre culmile Retezatului, Munţii Sebeşului, se oferă vederii. Ca o cetate de munţi bine ferecată, bazinul Haţegului şi cel al Puiului au trei porţi de intrare: Poarta de Fier, dintre Zeicani şi Bucova, ce face legătura cu Banatul; valea epigenetică de la Subcetate, între Orlea şi Porcăreţ, ce deschide calea spre valea Mureşului; şi, în sfîrşit, trecătoarea de la Merişor, peste care urcă şoseaua şi linia ferată către bazinul de la Petroşani.

Ţara Haţegului e o frumoasă regiune de terase, care urcă spre poalele Retezatului în trei trepte largi, dînd impresia unui şes înconjurat de o cunună de munţi. Locuitorii satelor din mijlocul ţinutului sînt, în bună parte, agricultori şi, de aceea, în graiul local, li se zice *ţărani*, faţă de locuitorii satelor din zona marginală a fîneţelor, numiţi *mărgineni*, care se ocupă îndeosebi cu creşterea vitelor. Această deosebire de ocupaţie şi situaţie economică se reflectă, în oarecare măsură, atît în arta populară cît şi în port. Mărginenii sînt totodată şi mari maeştri ai crestăturilor în lemn, de pildă cei din Boşorod şi Luncani, comune fruntaşe în zona marginală a Munţilor Sebeşului.

Bazinul de la Haţeg este despărţit de cel de la Pui printr-o spinare de dealuri mai domoale, ce coboară lin dinspre Retezat pînă la trecătoarea epigenetică de la Orlea, prin care Streiul şi Rîul Mare se scurg către valea Mureşului.

Bazinul de la Pui are cu totul altă înfăţişare decît cel al Haţegului. În locul etajării în trepte a teraselor, cu o perspectivă largă şi variată, acest bazin are două părţi, una care este şi principala linie de comunicaţie, partea superioară a văii Streiului, şi a doua Ploştina, un fel de « picior de munte » (piemont) ce astupă, ca o calotă uşor înclinată, partea de vest a bazinului dinspre Retezat. Pe Ploştina poţi umbla ceasuri întregi fără să întîlneşti fiinţă omenească, ci numai locuri de păşune cu tufişuri răzleţe. Zadarnic îţi ridici privirea în căutarea unei aşezări omeneşti; satele sînt, toate, ascunse în văile ce taie adînc, de-a curmezişul, Ploştina, de unde numai turnurile se înalţă pînă în raza vederii noastre.

A treia parte a Ţării Haţegului, cuprinzînd valea Streiului, de la Subcetate în jos, ne îmbie cu priveliştile variate ale unei văi mai largi şi mănoase.

Dealurile înconjurătoare ale Munţilor Sebeşului şi ale Poienei Rusca, ce încadrează această vale din două părţi, între Maria de Piatră şi Călan, se apropie unele de altele închizînd partea superioară, pe care o numim depresiunea de la Bretea, şi despărţindu-se de cealaltă parte, ce se deschide larg înspre valea Mureşului. Dintre acestea, numai prima, depresiunea de la Bretea, aparţine Ţării Haţegului.

ISTORICUL ŢINUTULUI

Ţara Haţegului a adăpostit două capitale ale pămîntului romînesc. La marginea de răsărit, pe poaişul Munţilor Sebeşului, la Grădiştea Muncelului, a fost capitala Daciei lui Decebal, iar la marginea dinspre apus, Ulpia Traiana, capitala Daciei romane. Săpăturile întreprinse în anii puterii populare descoperă, sub tîrnăcoapele arheologilor, vestigiile unei epoci de măreţie pentru acest ţinut. Aşezarea unor capitale în acest loc adăpostit în creierii munţilor, bogat în resursele traiului, cu un climat din cele mai fericite, ferit de vînturi şi geruri năprasnice şi, pe deasupra, oferind unele din cele mai încîntătoare privelişti ale ţării, dovedeşte o judecată cumpănită.

În perioada ce urmează stăpînirii romane, numirile toponimice ne atestă urmele unei vieţi comune romîno-slave. Elementul slav a fost, desigur, foarte numeros în aceste părţi, dovadă mulţimea numirilor de localităţi de origine slavă, îndeosebi în bazinul de la Haţeg (Bucova, Grădiştea, Breazova, Ostrov, Crivadia, Băniţa, Crăguiş, Tuştea, Răchitova, Boiţa, Peşteana), precum şi nume de munţi (Bran, Padeş, Slăveiu, Zlata, Micuşa, Praveţ, Orlea), de rîuri (Bistriţa, Topliţa) şi numiri de hotar (Ploştina, Orniţa etc.).

O altă mărturie a acestei convieţuiri sînt ohabele. Ele au fost stăpîniri feudale care se bucurau de imunitate fiscală, administrativă, judiciară şi militară. Sînt nu mai puţin decît opt ohabe (Ohaba, Ohaba Stănceşti, Ohaba Streiului, Ohaba de sub Piatră, Ohaba Sibişel, Ohaba Ponorului, Hobiţa Uricului şi Hobiţa Grădiştei), iar în documentele medievale întîlnim urmele chiar a douăsprezece ohabe.

Ţara Haţegului este amintită în cel mai vechi document cu privire la înjghebarea primelor voievodate romîneşti. Într-un act de danie, din 1247, al regelui Bela al IV-lea al Ungariei, către Cavalerii Ospitalieri, Ţara Haţegului este menţionată ca dependentă de voievodatul lui Litovoi de peste munţi.

Acest document prezintă importanţă şi pentru faptul că ne păstrează, încă dintr-o epocă atît de îndepărtată, numirea populară de azi a Ţării Haţegului (terra Harsoc), ceea ce dovedeşte că ea a constituit, încă de timpuriu, atît o delimitare geografică bine cunoscută şi în acea vreme, cît şi una politică, în strînsă legătură cu voievodatul lui Litovoi, ale cărui contururi apar de la început şi deodată cu ale Ţării Haţegului.

De aici încolo dovezile istorice privind acest ţinut sînt din ce în ce mai numeroase, îndeosebi de la sfîrşitul secolului al XIV-lea şi începutul celui de al XV-lea. Faptul că localităţile de azi apar în documentele acelei vremi, mărturiseşte masiva populare, încă de pe atunci, a Ţării Haţegului. Ţinutul se afla sub stăpînire regească, cu o populaţie curat romînească, menţionată în diplomele regale (« possesiones nostras walachadis »).

Centrul regiunii era, şi pe atunci, oppidul (tîrgul) Haţeg, intemeiat pe ruinele unei localităţi de origine romană (în faţa judecătoriei de azi s-au găsit urmele templului lui Aesculap). În castelul regesc din acest orăşel (domus regia) se ţineau şedinţele cnejilor, sub conducerea reprezentantului regelui sau a castelanului cetăţii Haţeg.

În fruntea satelor se aflau cnejii şi juzii, atestaţi destul de des în documentele vremii. După obiceiurile proprii acestor districte, recunoscute ca romîneşti (in districtibus olahorum), ei erau confirmaţi de regii unguri în posesia acestor proprietăţi, rămase şi mai departe posesiuni crăieşti. Prin urmare, cnejii formau clasa privilegiată, bucurîndu-se de aceleaşi drepturi ca şi nobilimea de origine maghiară. Treptat, şi mai ales în cursul secolului al XV-lea, organizaţia cnezială îşi pierdu importanţa de odinioară şi fu înlocuită cu organizaţia comitatensă a regatului ungar, iar cnejii se contopiră cu nobilimea maghiară sau se pierdură în populaţia de rînd, care, şi ea, s-a transformat treptat, din ţărănime liberă, în iobăgime exploatată.

În locul cnejilor şi alături de nobilimea maghiară, mai ales în urma luptelor regilor maghiari cu turcii, s-a ridicat o nouă pătură nobiliară, de origine romînă. Ion de Huniade, şi el de origine cnezială din acest ţinut, şi-a recrutat o mare parte a ostaşilor săi dintre romînii din aceste părţi. Astfel s-a format şi o a doua pătură de nobilime de rînd, care, spre deosebire de cea dintîi, şi-a păstrat originea romînească, iar urmaşii ei au fost *nemeşii*, nobilii din satele din Ţara Haţegului (Silvaşul de Sus şi de Jos, Toteşti, Băieşti, Sălaşul de Sus, Măţeşti, Zăicani, Peşteana, Livadia şi Paroş-Peştere). Aceşti nemeşi, care au format, pînă în primele decenii ale veacului nostru, o clasă distinctă, se deosebeau de foştii iobagi, numiţi de ei *rumîni*, chiar şi în port, deşi locuiau în acelaşi sat şi vorbeau aceeaşi limbă; şi cu toate că erau de aceeaşi religie, pînă şi bisericile lor erau sepa-

rate de cea a foştilor iobagi (la Sălaşul de Sus). Această separaţie mergea atît de departe, încît între aceste două pături sociale nu se făceau nici chiar legături de căsătorie.

În cursul veacurilor al XVIII-lea şi al XIX-lea s-a constituit şi aici, ca şi în părţile învecinate ale Banatului şi în cele ale Năsăudului, un « ţinut grăniceresc », cu sediul la Haţeg.

În condiţiile specifice fostei monarhii austro-ungare, urme puternice ale relaţiilor feudale au continuat să dăinuie pînă la sfîrşitul primului război mondial.

Instaurarea relaţiilor capitaliste de producţie şi afirmarea lor tot mai accentuată au determinat spargerea economiei închise, anihilînd industria casnică, producătoarea materialelor necesare confecţionării portului tradiţional.

După 23 August 1944, viaţa păturii ţărăneşti cunoaşte – şi în ţara Haţegului — o înflorire generală.

Transformarea socialistă a agriculturii, prin înfiinţarea gospodăriilor agricole colective, şi, ca urmare a acesteia, executarea unor lucrări de amenajare, au dus la o puternică ridicare a producţiei agricole. În cadrul G.A.C., dezvoltarea creşterii vitelor constituie o preocupare importantă.

Transformări profunde au avut loc şi în viaţa culturală. Este ştiut că, şi sub raportul ştiinţei de carte, Ţara Haţegului era, în trecut, una din cele mai înapoiate regiuni ale ţării. Astăzi, analfabetismul a fost în întregime lichidat, iar căminele şi casele de cultură desfăşoară o activitate susţinută pentru dezvoltarea cunoştinţelor poporului muncitor.

PORTUL POPULAR DIN BAZINUL HAŢEGULUI

Ceea ce se remarcă de la început în portul popular din bazinul Haţegului este simplicitatea şi caracterul arhaic. Aici, nu am găsit înclinarea spre exuberanţă din regiunile Banatului învecinat, nici preferinţa pentru culorile tari şi bogăţia cusăturilor a pădurencelor din imediata apropiere dinspre nord, de pe Poiana Ruscăi, şi nici fineţea şi sobrietatea în culori a portului mărginenilor, vecinii dinspre răsărit. Îmbrăcămintea este, aici, ca aceea a oamenilor de munte, deprinşi cu o viaţă mai grea, simplă şi practică.

O altă caracteristică fundamentală a portului acestui ţinut o constituie faptul că el nu este unitar, ca, de pildă, cel al pădurenilor, ci prezintă o

1. Port vechi din Ţara Haţegului (începutul secolului al XVIII-lea)

bogăţie surprinzătoare a variantelor locale. Uneori, un număr restrîns de sate formează o unitate de port distinctă, care se deosebeşte în multe privinţe de portul satelor învecinate. Alteori, se întîlnesc cazuri cînd nici portul aceluiaşi sat nu este unitar, ci diferenţiat după clasele sociale, cum se deosebea, de pildă, portul *nemeşesc* de cel al foştilor iobagi din aceeaşi localitate.

Această diferenţiere se remarcă, mai cu seamă, în portul femeiesc, în primul rînd la găteala capului, care are o notă distinctă, ce o deosebeşte de alte porturi regionale. Ca pretutindeni, şi aici, portul bărbătesc e mai puţin diferenţiat. În timp ce numeroase piese ale portului bărbătesc sînt comune mai multor zone, portul femeiesc prezintă deosebiri remarcabile. Dar, totodată, întîlnim unele piese ale portului femeiesc care, diferenţiate numai în ce priveşte pieptănătura şi elementele decorative, trec graniţele porturilor locale.

Pentru trăsăturile de tradiţie veche şi originalitatea lui, portul din Ţara Haţegului a fost remarcat de timpuriu. În colecţiile de gravuri, desene şi acuarele despre portul din Transilvania, numai regiunea Sibiului poate rivaliza, cantitativ, cu mulţimea reprezentărilor portului din Ţara Haţegului. Imagini ale acestui port ni s-au păstrat încă de la începutul secolului al XVIII-lea (fig. 1 şi 2) şi ele pot fi urmărite pînă la sfîrşitul secolului al XIX-lea (fig. 3).

2. Port vechi din Ţara Haţegului (secolul al XVIII-lea)

3. Port vechi din Ţara Haţegului (secolul al XIX-lea)

Aceste reprezentări, deşi unele dintre ele au fost executate sumar şi nu totdeauna fidel, dovedesc totuşi vechimea şi continuitatea unor piese tipice în portul acestui ţinut. Printre ele se remarcă gluga, piesă atît de caracteristică portului din Ţara Haţegului.

În primele decenii ale secolului nostru, s-au putut deosebi vreo opt variante locale ale portului. Dintre acestea se remarcă, prin marea

4. Pieptănătura şi portul « coarnelor », Lunca Cernii, 1933

răspîndire, chiar în miezul ţinutului, cel puţin pentru deceniile trecute, pieptănătura cu coarne a femeilor, care a cuprins, cu excepţia zonelor marginale de la est şi vest, aproape întregul bazin al Haţegului. Spre nord de Haţeg, de la cele două Silvaşe, cel de sus şi cel de jos, începe o nouă regiune a portului, avînd legături şi cu portul satelor de pe valea Cernei, şi cu cel *nemeşesc*, care ocupă un loc deosebit, deşi nu se înscrie într-o zonă unitară, ci e răspîndit sporadic în satele nemeşeşti ale ţinutului.

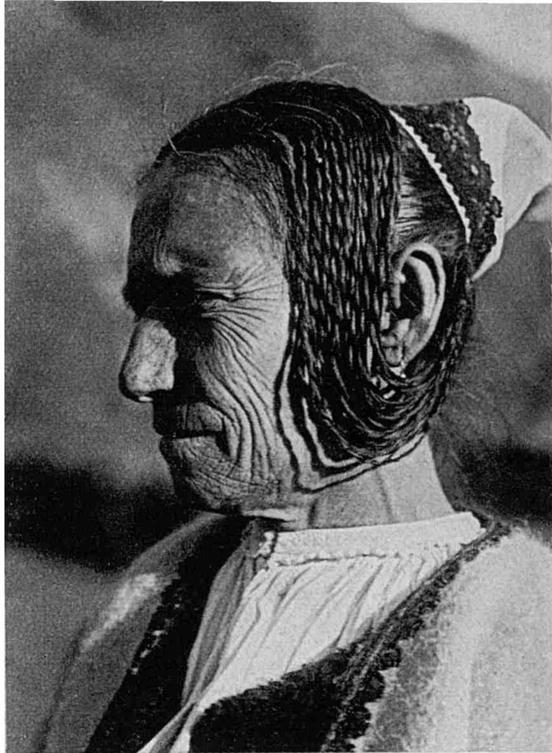
De la Subcetate spre nord, pe valea inferioară a Streiului, întîlnim trei zone ale portului: aceea de la sud-vest (Ocolişul Mare, Ruşi, Măceu); cea de la răsărit (Vîlcelele-Boşorod) şi aceea de la nord (Strei-Săcel, Strei-Sîngiorzi, Ohaba-Strei etc.). Spre sud, în satele din bazinul de la Pui, găsim, de asemenea, un alt port, cu note proprii, îndeosebi în ce priveşte găteala capului la femei: este găteala cu *dăloji*, care, dezvoltînd în lăţime pieptănătura, îi dă o notă cu totul deosebită de cea a fostului port cu coarne, din bazinul de la Haţeg. Portul din bazinul de la Pui, prin emigrarea locuitorilor din acest bazin, a pătruns şi dincolo de trecătoarea de la Merişor, în bazinul de la Petroşani.

Între aceste două porturi principale — cel din bazinul de la Pui *(cu dăloj)* şi cel din bazinul de la Haţeg *(cu coarne)* — se află o zonă de tranziţie ce cuprinde aproximativ satele dintre Pui şi Haţeg. Mai avem încă două zone marginale, cea de răsărit, reprezentată prin portul din Luncani, sat împrăştiat pe podişul Munţilor Sebeşului, şi cea de la apus de linia satelor Grădişte şi Poieni, puternic influenţată de portul din Banat.

Portul, aşa cum îl descriem aici, cu diferenţierile şi notele lui distinctive tradiţionale bine păstrate, evocă, în general, imaginea lui din deceniile trecute şi, mai ales, aşa cum l-am mai putut surprinde în primele decenii ale acestui veac. O dată cu lichidarea separaţiei regionale, caracteristică feudalismului, el a pierdut mult din înfăţişarea de odinioară. Diferenţierile mai pregnante au început să se atenueze, iar limitele zonelor deosebitoare

să se şteargă, făcînd loc unui port nou, care — deşi păstrează la generaţia mai veche unele trăsături marcante ale portului vechi— tinde spre unificare şi modernizare. Cele mai însemnate modificări le-a suferit tocmai pieptănătura femeilor, care dădea nota aparte, specifică portului, şi apoi încălţămintea. Opincile au fost înlocuite, mai ales la generaţia tînără, cu bocanci şi pantofi.

Portul cel mai caracteristic şi răspîndit al bazinului de la Haţeg a fost cel femeiesc, care a cuprins satele din partea de mijloc şi vest a bazinului. După întîiul război mondial a început să fie părăsită atît de originala găteală a capului, numită *cu coarne* (fig. 4, 6), precum şi *propoada* lungă, ce învăluia aproape în întregime capul şi atîrna pe spate (fig. 5, 7). Coafura aceasta a dispărut mai întîi

6. Pieptănătura şi portul «coarnelor». Lunca Cernii, 1933

5. Pieptănătură «cu coarne» şi capul învăluit cu propoadă. Lunca Cernii, 1933

7. Femeie tînără cu capul invelit în «propoadă». Răchitova, 1913

8. Pieptănătura « cu coarne », văzută din profil. Ştei, 1912

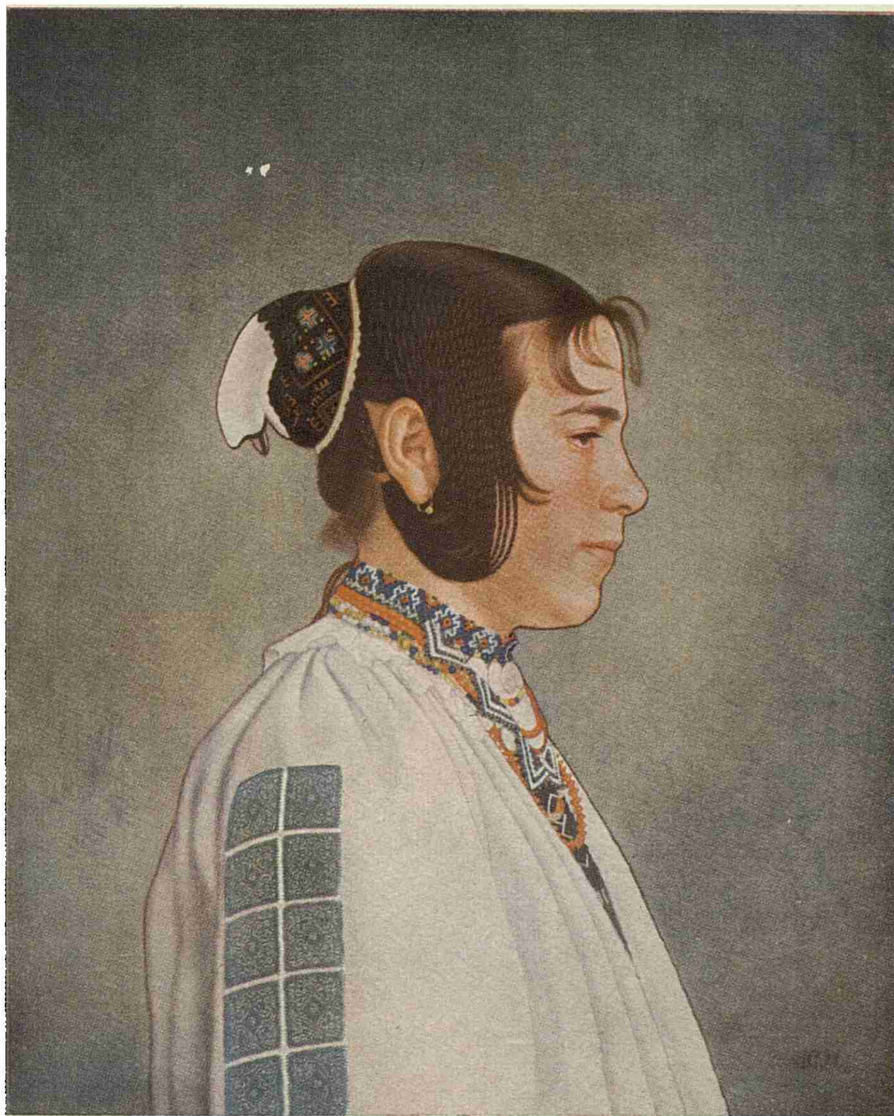
9. Pieptănătura «cu coarne», văzută din faţă. Ştei, 1912

în comunele din centrul bazinului, pentru ca, apoi, să se retragă treptat în comunele din colţul nord-vestic şi, îndeosebi, în comunele mai izolate, ca Lunca Cernii de Sus şi de Jos, şi în Meria, unde s-a păstrat pînă după întîiul război mondial.

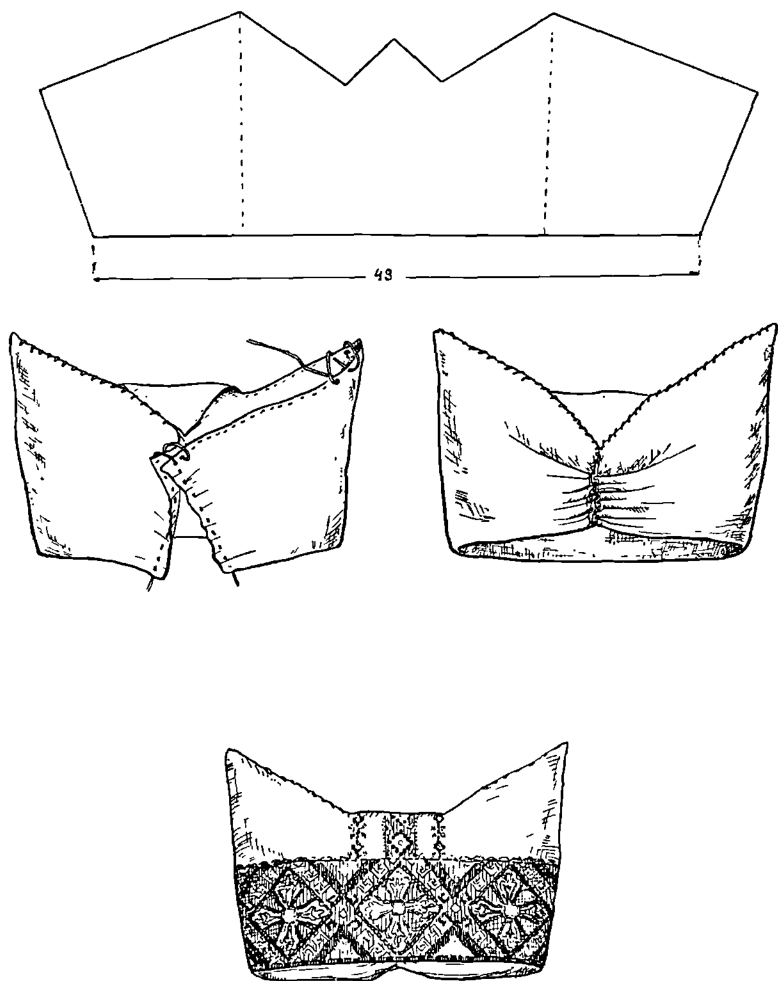
Chiar şi aceste zone ale portului din Ţara Haţegului au variaţiuni locale, uneori de la comună la comună, nu atît în ce priveşte piesele propriu-zise, cît, mai ales, elementele lor decorative. În descrierea noastră vom alege portul din comunele reprezentative, arătînd şi localitatea din care a fost cules materialul documentar.

Vom descrie mai întîi portul din jumătatea de nord a bazinului de la Haţeg, din satele de la nord de linia şoselei şi a căii ferate care taie bazinul Haţegului în două jumătăţi, una de nord şi alta de sud.

Pentru variantele dintr-o regiune mai limitată a acestei jumătăţi de nord a portului *cu coarne*, remarcăm două subzone mai restrînse: cea din partea de sud, din regiunea de şes, pe care o vom descrie pe baza materialului adunat în trei dintre comunele ei: Peşteana, Hătăjel şi Tuştea; şi cea din colţul muntos de nord-vest a regiunii, reprezentată prin portul comunelor Răchitova, Lunca Cernii şi Meria. După cum vom vedea, în linii generale, portul este acelaşi, deosebirile remarcîndu-se, mai ales, la portul catrinţelor şi la motivele ornamentale ale pieselor purtate.

Pieptănătura «cu coarne». Lunca Cernei (după o pictură de Denis Galloway)

10. Croiul și motivele unui « conși » din Răchitova.

Începem cu găteala capului, care dă nota distinctă a portului cu coarne. După ce s-a pieptănat, femeia își despărțea părul în două, pe la mijlocul creștetului capului, cu *andreaua*, un ac mare, în general din aramă, lat și încovoiat. Pe fiecare latură își răsucea părul în șuvițe subțiri; din cîte două răsucite făcea de obicei 6—10 șuvițe (fig. 8, 9, 33 și 35) — la cele cu părul bogat numărul putea atinge chiar și 20 de șuvițe — pe care apoi, așezîndu-le una lîngă alta pe tîmplă, le trecea pe sub urechi, în așa fel ca

11. Pieptănătura unei fete din Lunca Cernii, 1912

acestea să rămînă vizibile, şi le împletea în două *cişi* (chici). A aşezat apoi în dosul capului, deasupra cefii, *conciu* sau *conşiu*, făcut din sîrmă în formă de coarne şi ţesut între sîrme cu aţă de lînă. Învăluind capetele *cişilor* deasupra *conşiului*, a prins o *ciapţă (şiapţă)* făcută din pînză albă, în partea de jos cu o cusătură lată (fig. 10). De sărbători şi la anumite prilejuri, peste conciu se învăluia cu o *propoadă* lungă din pînză albă (fig. 5, 7, 34), iar în zile de lucru, cu o *cîrpă* cumpărată, după o expresie mai veche, de la *boltă* (din comerţ).

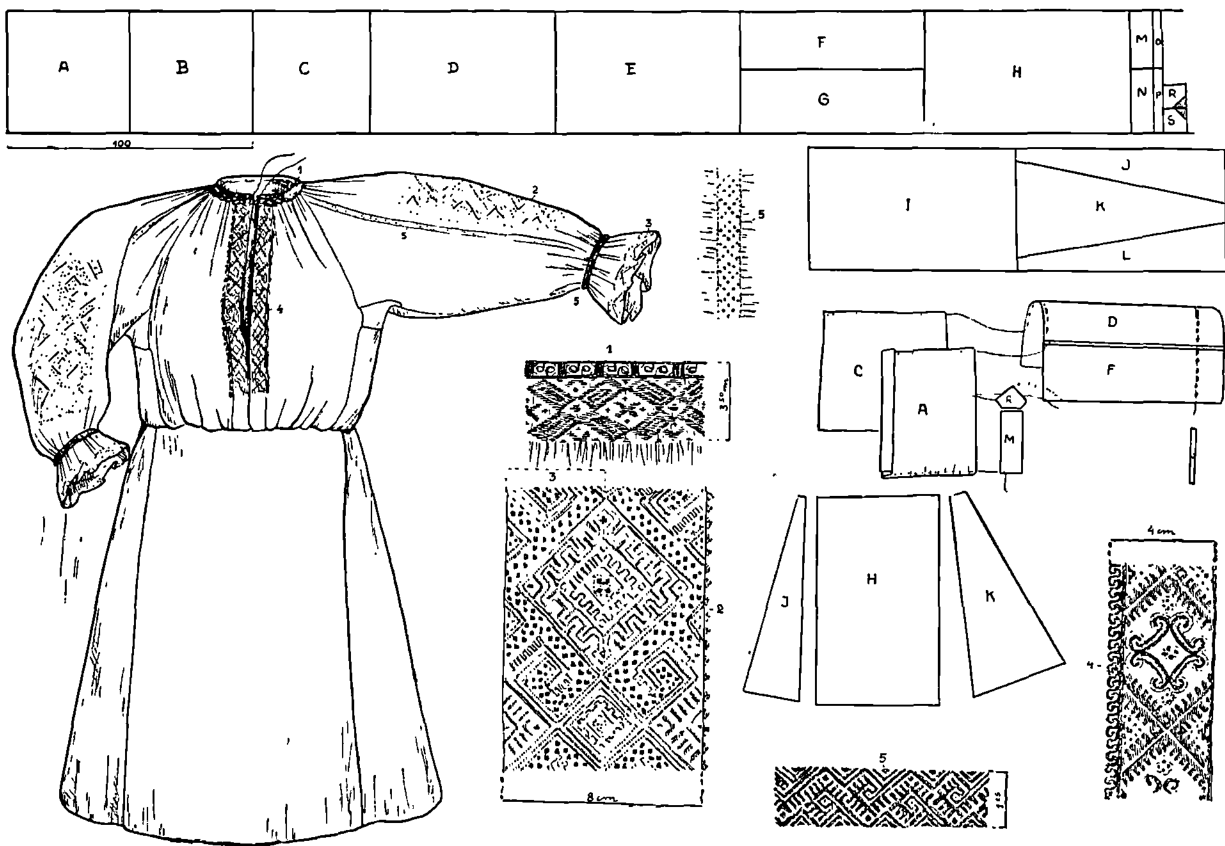
12. Două fete torcînd. Lunca Cernii de Sus, 1933

Fetele îşi purtau părul, ca şi în cele mai multe locuri din Transilvania, împletit în două cozi, *tice*, una din părul de pe creştetul capului, petrecută, şi aici, sub urechea dreaptă şi legată cu capătul ei de a doua *tică*, din părul de pe ceafă, şi care atîrna pe spate (fig. 11, 12, 36, 40 şi 52).

Cămaşa femeiască *inia*, era lungă pînă la glezne (fig. 13) şi avea două părţi cusute laolaltă: partea de sus, pînă la brîu, numită *ciupag* (Peşteana) ori *şupag* (Tuştea) iar partea de jos — *poale*.

Ciupagul are trei părţi care ne interesează mai îndeaproape pentru motivele de cusături aplicate pe ele. Acestea sînt: *gulerul*, *brăţara* şi *gura la inie*, iar partea de mijloc, care acoperă pieptul, e numită *foi* (Tuştea).

13. Croiul şi motivele « iniei » din Tuştea

14. Bărbat cu « şubă » de lînă şi nevastă cu « catrinţă » albă în faţă.
Lunca Cernii, 1926

La *guler*, *brăţară* şi *gură*, *inia* e împodobită cu *pui* de *arnici* (bumbac nerăsucit, cumpărat din comerţ) de culoare neagră şi vînătă. *Brăţara* este partea din faţă de sub guler, unde se află o *creţură*, adică o încreţitură mai bogată în cusături cu motive; un început al tehnicii mai răspîndite în Ardeal, ca, de pildă, pe Valea Jiului şi în Cîmpia Transilvaniei, de a coase *pui* în faţa cămăşii, pe muchia încreţiturilor.

Mînecile *iniei* aveau, şi ele, trei părţi: mîneca propriu-zisă; manşeta mai îngustă şi mai strînsă în partea ei de jos, numită *pumnaşi* şi partea ei de jos, ce se deschide ca o pîlnie, numită *fodori* (fig. 5, 7, 34 şi 35). *Puii*, adică motivele de pe mîneca cămăşii, sînt aplicaţi în trei feluri: *puii păstă umere; tablă;* şi *în rînduri. Puii păstă umere* (fig. 37), cum arată numele, sînt o bandă îngustă de motive cusute de-a curmezişul mînecii peste umeri. Se pare că această dispoziţie reprezintă forma cea mai veche, ca şi *puii păstă cot* la pădureancă. *Tabla* este un singur rînd de motive mai late de-a lungul mînecii (fig. 13), iar *rîndurile* sînt formate din două sau mai multe rînduri mai înguste, cusute vertical de-a lungul mînecii (fig. 6). Culorile preferate la motivele mînecii şi cămăşii sînt în genere: negru, negru cu alb şi negru cu vînăt (Tuştea).

Termenul de *ciupag* pentru partea de sus a cămăşii este răspîndit şi în alte părţi ale Transilvaniei, chiar şi peste Carpaţi, de pildă în Muscel, unde întîlnim termenii: *pumnaş* şi *fodore* sau chiar *fudure* pentru părţile inferioare ale mînecii [1].

Peste poale se poartă, înainte şi înapoi, *cătrinţa*, iarna de lînă, iar vara de *arnici* (Peşteana). Catrinţa e făcută din *urzăluţă* neagră şi *arnici*, la care se mai adaugă şi *rugiţa* (fig. 14, 38, 39 şi 41). *Urzăluţa* este bumbacul răsucit care se foloseşte la război ca *urzeală. Arniciul*, bumbacul nerăsucit, a fost folosit ca *băcială* (băteală). Din cînd în cînd se mai bagă în *băteală* şi *rugiţa*, adică bumbac sucit, de diferite culori. Astfel, *cătrinţa* întreagă este făcută din bumbac cumpărat din comerţ (Tuştea).

[1] Florea Bobu Florescu, *Portul popular din Muscel*, în « Caiete de artă populară », E.S.P.L.A., 1957, p. 14.

15. Învelirea «urzalei» pe « sul ». Tuştea, 1913

În schimb, *cătrința* de iarnă, dar mai ales *cătrințoiu*, cum se mai numește catrința dindărăt (fig. 39 și 41), se făceau pe de-a-ntregul din lînă de culoare închisă, toarsă acasă. La anumite intervale se țeseau în băteală *rugiță* de culoare roșie, albă și neagră, pentru a da și *cătrințoiului* un colorit mai variat. În zilele friguroase de iarnă, se purta și în față, în locul catrinței, tot *cătrințoiu* (Tuștea). Este de remarcat faptul că mai demult se purta și *opregu* cu fire, ca în Banat, care a fost mai răspîndit și mai des purtat în cele trei sate din colțul nord-vestic al Țării Hațegului: Răchitova, Lunca Cernii și Meria.

La mijloc, femeia se încingea cu *brîu* negru de lînă și peste brîul mai lat cu o *brășire* colorată și mai îngustă (Peșteana).

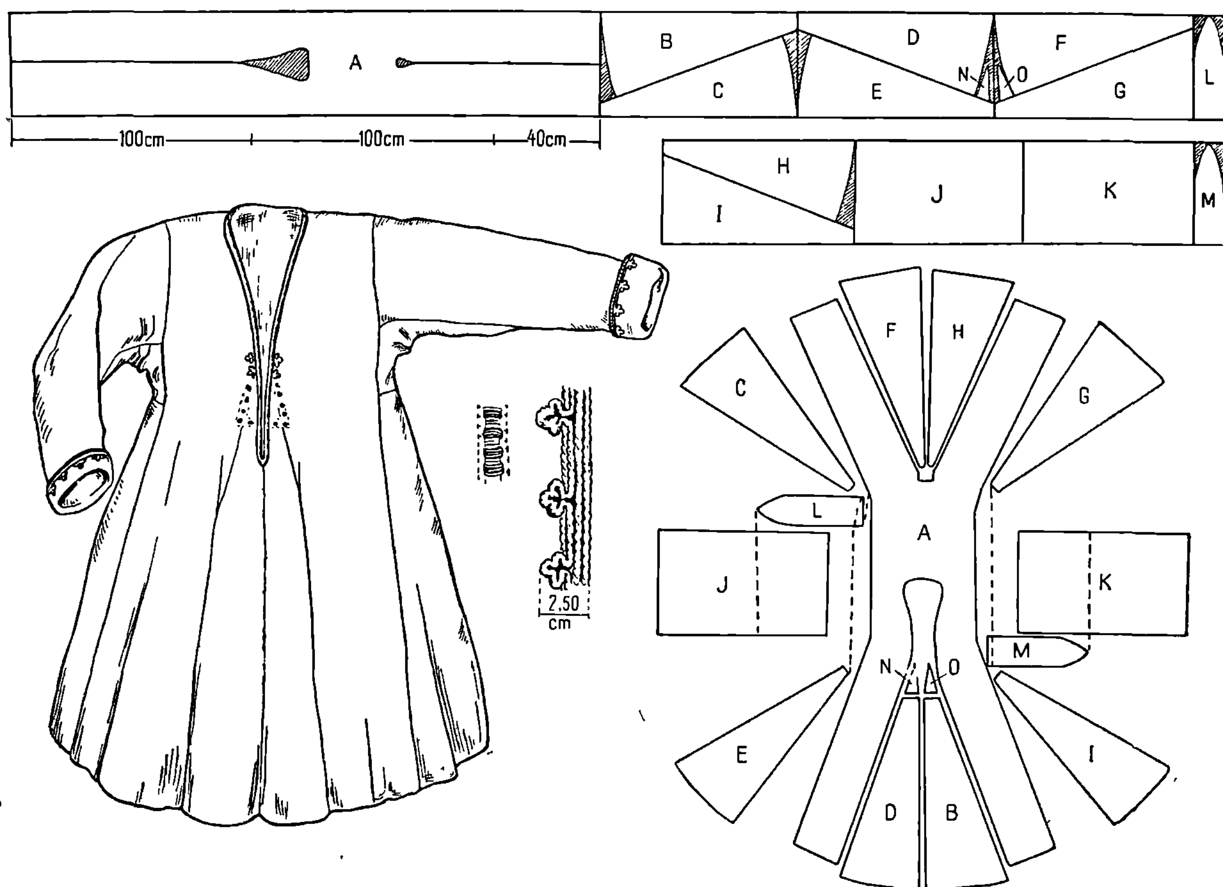
Pe picior se trăgeau *cioareci* albi de lînă și peste ei *colțuni pistriți* și se încălțau *opinși cu curele* (fig. 34, 37, 38, 41), *păpuși*, adică pantofi (fig. 39) și *cizme, șizme* (Peșteana).

Peste *ciupagul iniei de port*, adică de toate zilele, se îmbrăca *pieptari înfundat* (fig. 9, 12), iar de sărbători *pieptariu crepat*, adică deschis în față (fig. 34, 35 și 38,). Aceste două tipuri de pieptare, din blană de oaie, le vom întîlni peste tot în Țara Hațegului.

Atît femeile cît și bărbații aveau două piese de îmbrăcăminte de lînă mai groasă, pe care le îmbrăcau cînd era rece, peste cele de pînză. Una, cea mai scurtă, *laibărul*, iar cea lungă, *șuba*, se îmbrăcau atunci cînd era ger mare.

Laibărul muieresc era scurt ca și pieptarul, ajungea numai pînă la șolduri (fig. 38 și 41). Croit din lînă groasă, numită *șubi*, avea mîneci răsfrînte în partea de jos. Laibărul era chindisit pe la guler și margini cu găitane de diferite culori, numite *bîrnași* făcuți din lînă și împletiți în diferite culori. Bogăția culorilor în cromatica locală surprinde nu numai prin scara largă a nuanțelor, dar și prin terminologie. Și aici, ca și în ținutul învecinat al Pădurenilor, numărul și culoarea *bîrnașilor* diferă după vîrstă, încît aceștia subliniază diferențele grupelor de etate; de aceea, țăranii deosebesc la îmbrăcămintea de lînă: *bîrnași tineresc* și *bîrnași bătrînesc*. Limita între aceste două vîrste e socotită între anii 30 și 40.

Bîrnașii tinerești *îs pistriți*. *Laibărul* era împodobit pe la marginea gulerului, la gură și la mîneci. Această decorație a *laibărului* cu *bîrnași*, se deosebea adesea de la sat la sat. De pildă, la Peșteana, ordinea în care erau așezați *bîrnașii tinerești*, socotind de la marginea dinafară spre interiorul stofei, a fost următoarea: *roșu* cu *vînăt*, *viorint* (violet) cu *verde*, *roșu* cu *vînăt*. La laibărul bătrînesc: *negru*, *roibat* (ruginiu), *negru*. În Tuștea, laibărul tineresc avea *bîrnași*: *vînătoni* (vînăt închis), *roibă* (brun,

16. Croiul și decorarea «şubei înfundate» cu «bîrnaşi» pe margini. Lunca Cernii

maro, ruginiu închis), *verde* şi *cot* cu negru, adică bîrnaşi negru aşezat în linie ondulată cu cotituri. La bătrîne, laibărul are *bîrnaşi* negru cu *roibă*. Dacă am stăruit asupra acestor chindişiri ale *laibărului cu bîrnaşi*, am făcut-o pentru importanţa lor în deosebirea vîrstelor, respectată cu stăruinţă la piesele de îmbrăcăminte în primele decenii ale veacului nostru.

Dar piesa cea mai veche şi mai originală a portului femeiesc din Ţara Haţegului şi de pretutindeni este *şuba înfundată*. Ea era croită din *şubă* de lînă groasă şi constituia îmbrăcămintea femeilor mai în vîrstă, în timp de iarnă geroasă (fig. 16, 42, 43). Cum arată şi numele, ea nu era

crăpată, ci *înfundată*, se trăgea peste cap şi, pentru ca frigul să nu aibă pe unde pătrunde, era lungă pînă la glezne. Partea ei de sus seamănă cu un laibăr femeiesc, dar înfundat şi nu crăpat, cu poale lungi şi largi, ale căror cute sînt adunate în faţă, ceea ce dă mersului o mişcare legănată în ritmul faldurilor. La mijloc se încinge *brîul* de păr negru, împletit cu beţe (fig. 17 şi 43). Astfel de eşarfe împletite au fost găsite şi în vechile morminte egiptene, iar astăzi le găsim în Caucaz şi Algeria [1]. Asemenea tehnică arhaică prezintă o primă etapă în evoluţia ţesutului. Peste acest brîu se încingea o *brăşire*, ţesută la război, dar băteala nu se bătea cu *brîglele* de la război, ci cu *speciaza* din lemn în formă de cuţit mare şi lat (Meria).

Şi la şuba înfundată se observă aceeaşi diferenţiere după vîrste în aplicarea *bîrnaşilor* la marginile gulerului, gurii şubii şi mînecilor. Culoarea bîrnaşilor, în Peşteana, la şuba înfundată a femeilor mai tinere, a fost: *negru, roşu, verde, roşu* şi *vînăt*, iar la cele de peste patruzeci de ani: *negru, roibat, negru*. Culoarea la poale era: *alb* cu *negru*. În Tuştea, şuba înfundată a femeilor mai tinere era împodobită la *guler, gură* şi marginea de jos a mînecii cu *brăşire* ţesută la război şi cu *coturi*, adică cotituri negre, iar jos la poale cu *bîrnaşi negri* şi *vîneţi*, amestecaţi cu *roibă*. Deasupra, şi aici, aveau *cot negru*, adică bîrnaşii erau aşezaţi în cotituri în linie ondulată.

Femeile bătrîne aveau şuba împodobită la guler, gură şi mînecă cu *bîrnaşi negru* şi *roibă*, iar jos la poale cu negru şi alb, fără bîrnaşi cu cotituri. S-a stăruit, şi aici, în amănunte, pentru a arăta numeroasele deosebiri ce există în funcţie de vîrstă şi localitate în ornamentarea cu găitane a pieselor de lînă: laibărul femeiesc şi *şuba înfundată*. Un bun cunoscător al portului local putea distinge fără greutate, după culoarea găitanilor şi numărul lor, localitatea şi etatea purtătorilor pieselor respective.

În nord-vestul Ţării Haţegului, unde găsim cîteva sate dintre cele mai izolate — Răchitova, Mesteacăn, Lunca Cernii şi Meria — şi unde pieptănătura cu coarne s-a păstrat pînă mai tîrziu, portul avea cîteva note distinctive. *Conciul* cu coarne al femeilor n-a atins nicăieri mărimea de aici (fig. 4, 6, 33 şi 35), iar numărul *cosiţelor*, al firelor de păr împletit, putea atinge şi 20. *Broboada* (fig. 5, 7, 34, 38 şi 40), care învelea capul, era de pînză ţesută în casă, sau dintr-un material mai fin, cumpărat din comerţ *(jolj)* (Răchitova).

---

[1] Vezi R. Vuia, *Flechterei mit Stäbchen bei den Rumänen* în « Zeitschrift für Ethnologie », 1914, pp. 824—828.

În privința aplicării motivelor pe mîneca cămășii femeiești, am întîlnit, și aici, după loc și formă, trei categorii: femeile tinere aveau *pui peste cot* și *tablă*, iar cele mai în vîrstă *pui peste umăr* (Răchitova).

O altă caracteristică a portului femeiesc din aceste părți era *opregul roibat*, cu fire de culoare brună-ruginie, ce se purta, mai ales vara, îndărăt. Iarna, îi lua locul *cătrințoiu* mai gros, țesut din fire de lînă. La Meria, un sat așezat pe culme — la fel ca Mesteacănul din vecinătate — cu arături în terase ca și în ținutul Pădurenilor, cu care nu numai prin aceasta are trăsături comune, întîlnim și vădite influențe ale portului pădurenesc. La Meria nu s-a purtat nici *cătrință* și nici *cătrințoi*, ci numai *opregul roibat*, îndărăt. Iar cînd femeia pleca undeva, își punea și înainte opreg, întocmai ca la portul vechi din Banat, opreg cu fire purtat atît în față cît și îndărăt. O altă piesă caracteristică a portului popular din aceste sate este *cătrința de pînză albă* (fig. 14), ce avea, în partea de jos, un rînd de pui, adică motive țesute cu culori (Lunca Cernii).

Peste *inie* se purta *laibăr* ori *lăibăruț* (fig. 38, 41), făcut din pănură de lînă, *șubă* ca a pădurencelor (Lunca Cernii, Meria) sau *pieptar crăpat* din blană de oaie și chiar *pieptar înflorat*, acoperit pe de-a întregul cu motive florale cusute cu fire de mătase ca în ținutul pădurenilor, operă executată cu măiestrie de cojocarii din satele de pe valea Bistriței (fig. 33). Iarna, cînd era ger, se purta *șuba crăpată și înfundată* (Lunca Cernii și Meria). *Șuba înfundată* a avut, aici, o întrebuințare generală și s-a menținut timp mai îndelungat (fig. 40).

După cum se vede, ne aflăm la un punct însemnat de încrucișare a pieselor de port, un adevărat «trium confinium» al întîlnirii porturilor din Banat, Pădureni și Țara Hațegului. Dar acest colț al Țării Hațegului este totodată și un loc de păstrare a pieselor arhaice. Portul femeiesc cu coarne împreună cu șuba înfundată s-au purtat aici pînă în deceniul al treilea și al patrulea al secolului nostru.

În jumătatea situată la sud de linia ferată a bazinului de la Hațeg, portul era

17. Împletitul « brîului cu bețe ». Tuștea, 1912

aproape identic — cu mici variaţiuni locale — cu al satelor situate la nord de această linie. Astfel, în Cîrneşti, lîngă linia ferată şi aproape de centrul acestui bazin, s-a purtat aceeaşi pieptănătură cu coarne, cu cele zece *cosîţe* subţiri şi cu *ceapţă* sau *şapţă*, cu *pui pe conşi*. Şi aici, în zilele de lucru, femeia îşi învăluia capul în *cîrpă*, iar în cele de sărbătoare cu *propoadă*, care a fost, prin urmare, o piesă ceremonială, întrebuinţată numai la sărbători, nunţi etc.

La fete, portul celor două chici, una ce se împleteşte din părul de pe creştetul capului şi alta din cel de pe ceafă, a început să fie părăsit. Astăzi, ele au numai o *cică pe cîrcă*.

Femeile purtau, şi aici, *inie cu poale*, la mîneci cu *tablă cu pui* ori *pui peste cot*. Cele mai în vîrstă au avut, şi ele, *tablă* la mînecile iniei, dar cu pui albi şi la *fodorile* mînecii; în schimb, *pumnaşii* erau mai des ornamentaţi cu motive de culoare neagră.

Peste *poale* se purta, înainte şi înapoi, vara *catrinţa de cîlţi* şi de *arnici*, iarna de lînă. Picioarele se învăluiau în *obiele* şi peste ele se trăgeau *şioareşi* din pănură groasă de lînă — numită, şi ea, *şubă* ori *şoareci* — în formă de ciorapi sau încălţăminte cu tureci lungi ce ajungeau aproape de genunchi. Iarna cînd era frig, încălţau *opinci*, iar vara la lucru au umblat desculţe şi numai duminicile au îmbrăcat *şizme* (cizme). Astăzi, se poartă pretutindeni *păpuci*, pantofi cumpăraţi de la cooperativă.

Acelaşi port, cu mici variaţiuni, îl întîlnim şi la Ostrov, Valea Dîljii şi, coborînd, pînă la Ohaba Sibişel de sub poalele Retezatului, satul cu *dube*, unde *apa cîntă şi lemnele joacă* — aluzie la jocul ciocanelor de lemn al dubelor mişcate de şuviţele de apă. În aceste *dube* se aşază *şubele* de lînă ca să se îngroaşe pănura. Şi aici fetele îşi găteau capul cu cele două *tişi* îmbinate sub ceafă.

Fetele şi nevestele aveau, pe mîneca iniei, două rînduri perpendiculare şi paralele, bătrînele *pui păstă umăr*, iar în partea de jos a mînecii, *fodori cu pui* şi *cipţă*, adică dantelă. Culoarea dominantă a motivelor era neagră (Ostrov), atît la cele tinere cît şi la cele în vîrstă, dar se întrebuinţa şi arniciul roşu şi vînăt. În unele sate apăreau, şi aici, *puii negri* peste umăr, iar cusătura, la locul unde se îmbină pînza, era acoperită cu motive în formă de cruciuliţe culcate, numite *pişerău* (Ohaba Sibişel), tehnică şi motive răspîndite în mai multe localităţi ale ţinutului.

Peste poale se lega *cătrinţa*, vara de arnici şi iarna de lînă (Ostrov), cu un colorit închis: roşu, vînăt şi verde, cu predominanţa însă a culorii negre (Ohaba Sibişel). Femeile tinere purtau *cieptarul* (pieptarul) *crăpat*, bătrînele pe cel *înfundat*, folosit iarna şi de cele tinere.

Acest port, aşa cum a fost el în primele decenii ale veacului al XX-lea, se poate vedea în fig. 44. Femeia din dreapta are sus, la mîneca *iniei*, *pui peste umăr*, iar în partea de jos *fodori* şi *şiptă*. Ea poartă *pieptar înfundat* şi *cătrinţă albă*. A doua femeie din dreapta e îmbrăcată cu *şubă înfundată* şi cu *pieptar înfundat*. Ambele sînt îmbrăcate în vechiul port din bazinul Haţegului. Portul celor trei femei mai tinere din stînga este ceva mai recent decît al bătrînelor din dreapta dar şi el, în bună parte, dispărut.

Iarna, cînd e rece, s-a purtat şi aici laibărul de lînă, scurt pînă la brîu, cu *bîrnaşe* ce au variat după localitate. De pildă, în Ostrov cu bîrnaşe: negre, verzi şi roşii, iar la Valea Dîljii cu: *roiban* verde împletit cu *mogozin* şi *roiban*. Femeile mai în vîrstă au purtat, şi aici, iarna, de sărbători, *şuba înfundată* (fig. 44). Vara, la lucru, femeile au umblat desculţe şi numai duminica îmbrăcau *şizme* (cizme, Cîrneşti). Înainte de a se încălţa, îşi trăgeau în picioare *şioareşi* (cioareci) de lînă albă, lungi pînă la genunchi, şi peste ei *colţuni pistriţi* tot de lînă. Se încălţau cu *opinşi*, *păpuşi* şi *şizme*. Cioareci şi colţuni se purtau în cizme, iar la papuci se luau *ştrimfi* adică ciorapi (Ostrov, Valea Dîljii).

Portul cu coarne, împreună cu toate piesele specifice portului femeiesc, a fost cel mai răspîndit şi cel mai caracteristic bazinului de la Haţeg. El s-a întins, acum cincizeci de ani, de la marginea de nord a bazinului pînă în satele de sub poalele Retezatului. Clopotiva, Rîu de Mori, Valea Dîljii şi cele două Ostroave au format marginea de miazăzi a acestui port original şi străvechi. Acest port specific Ţării Haţegului a rezistat pînă în anii de după întîiul război mondial, deci aproximativ pînă prin 1920, de cînd s-a accentuat dezagregarea portului popular pe toată linia, ca urmare a nivelării capitaliste a deosebirilor regionale, prin formarea pieţei interne unitare.

Pe vremuri, portul cu coarne a avut o răspîndire mare şi la alte popoare, ca, de pildă, la croaţi, la slavii de răsărit şi, îndeosebi, la velicoruşii din sud. La aceştia din urmă, coarnele, în găteala capului, erau aşezate, la început, în secolele XVIII—XIX, pe creştet, în poziţie verticală. Apoi, din verticală au devenit orizontale şi, totodată, s-au îndreptat spre ceafă, avînd deci aceeaşi poziţie cu cea a portului din Ţara Haţegului.

Nu e lipsită de interes afirmaţia unor autori că ideea care stă la baza acestui port cu coarne la femei este foarte veche [1], dar nicăieri

[1] Cu privire la răspîndirea portului cu coarne la femei vezi: A. Haberlandt, *Der Hornputz. Eine altertümliche Kopftracht der Frau in Osteuropa* în « Slavia » II, nr. 4, pp. 680—717; D. Zelenin, *Russische (Ostslawische) Volkskunde*, Berlin und Leipzig 1927, pp. 229—233; Dr. M. Gavazzi V. Tkalčič, T. Paulič, *Oprenia zenska glave*, în « Ethnografska Istraživania i grada » Zagreb, 1934, pp. 53—68; J. Hanika, *Gestalttypen in den europäischen Kopftrachten*, în « Tracht und Schmuck im nordischen Raum », Leipzig, 1938, pp. 59—61.

portul cu coarne nu prezintă forme mai originale şi mai arhaice ca în Ţara Haţegului.

Portul bărbătesc din bazinul de la Haţeg, şi în genere cel din Ţara Haţegului, nu avea eleganţa sobră a portului poienăresc şi nici varietatea şi bogăţia decorativă a celui bănăţean. Nu avea nici măcar inventivitatea portului femeiesc din acelaşi ţinut. Simplu şi practic, armonia portului bărbătesc se datora, în bună măsură, materiilor folosite. Pînza ţesută la război şi şuba de lînă, precum şi puţinele găitane aplicate la margini, realizau un ansamblu unitar. Era îmbrăcămintea unei populaţii de foşti iobagi, cu o viaţă grea, istovitoare, cu puţine răgazuri. Acest port impresionează prin sobrietatea croiului, prin coloritul lui natural, deschis, prin surul potolit al pănurii de lînă şi structura materiilor prime, pînza ţesută la război, şi, mai ales, acea *pînză de-a groasă*, folosită la îmbrăcămintea de lucru a bărbaţilor.

În partea de nord-vest a bazinului de la Haţeg, în cîteva sate de pe înălţimi şi din văile izolate (Meria, Lunca Cernii de Jos şi de Sus), pieptănătura cu *chici*, din vremea iobagilor, mai era păstrată de cîţiva bătrîni, încă multă vreme (fig. 45). Chiar şi după întîiul război mondial, cei tineri se tundeau lăsîndu-şi păr pe frunte, iar cei de la treizeci de ani în sus, deşi erau tunşi pe creştet, lăsau jur împrejur o *cunună de păr*. Cei vîrstnici, de la cincizeci de ani în sus, purtau părul lung, pînă pe umeri.

Înainte de întîiul război mondial, în bazinul de la Haţeg bărbaţii purtau nişte pălării cu margini excepţional de late, care apoi au devenit mai potrivite (fig. 48). Tinerii poartă azi pălării cu boruri înguste şi numai bătrînii, cu boruri late. Acest port al pălăriilor cu boruri late este cu atît mai surprinzător, cu cît vecinii de la apus, bănăţenii, şi cei de la nord, pădurenii, purtau pălării cu margini răsfrînte, iar vecinii de la răsărit, poienarii, cu boruri extrem de înguste. Un desen, păstrat din a doua jumătate a secolului trecut, publicat şi în această lucrare (fig. 3), reprezintă, în schimb, un bărbat purtînd o pălărie cu borul răsfrînt în sus. Iarna se poartă *căiţa laie*, o căciulă neagră din blană de miel cu fundul lat (fig. 45, 47 şi 48).

Cămeşa este lungă pînă la genunchi şi uneori şi pînă sub genunchi (fig. 46, 47 şi 48). Pentru sărbători, ea e din *pînză de-a subţire*, iar pentru lucru e din *pînză de-a groasă*, are *pumnaşi*, adică manşete la mînecă. La cei tineri, gulerul, gura cămăşii şi *pumnaşii* sînt împodobiţi cu *pui negri* de *arnici*, iar la cei trecuţi de patruzeci de ani cu *pui albi de bumbac*. Uneori, la guler şi la gură, cămăşile aveau *cusătură albă* (motive albe), iar la *pumnaşi* vînăte şi negre (Răchitova).

În faţă, la mijlocul ei, *cămeşa* are un M cusut cu aţă neagră, iar în spate, tot la mijlocul ei, de asemenea un M cusut cu aţă albă, căreia i se zice *clin*. Acest M, de pe faţa şi spatele cămăşii bărbăteşti, nu este altceva decît aşa-numitul *barbur*, atît de caracteristic pentru cămaşa jienilor, mărginenilor din jurul Sibiului şi mocanilor din Munţii Apuseni.

La Valea Dîljii, pînă la treizeci-patruzeci de ani, bărbaţii purtau cămăşi cu pui negri la guler şi pumnaşi, iar la cămăşile celor de peste patruzeci de ani puii de la guler şi pumnaşii au fost împestriţaţi cu alb şi negru.

Partea inferioară a corpului era acoperită, vara, cu *izmene* largi şi iarna, sau cînd e răcoare, cu *cioareci* sau *şoareci* strîmţi de lînă albă. La cei tineri, la marginea de jos, *izmenele* aveau *cipţă*, *şipţă* (dantelă), iar deasupra, la glezne, ele erau legate cu curele numite *trăgătoare* (plural: *trăgători*), *cură* (Peşteana), *curea*, *cătăramă* (Ostrov).

Pe talie, bărbaţii se încingeau cu o *curea* lată, cu două sau trei *cătărame* mari în faţă, în care îşi ţineau banii, hîrtiile de valoare etc. În unele locuri (Valea Dîljii), feciorii şi bărbaţii au *curè cu bumbi* sau, cum se mai zice, *bugărie cu bumbi* (fig. 46, 47 şi 48), iar bătrînii se încingeau cu un *brîu* sau un *şerpari* lat de piele. Acestei curele late (fig. 47) i se zicea şi *brîų* (Ohaba Sibişel). În afară de cureaua lată, bărbaţii se încingeau şi cu o cingătoare, țesută din lînă colorată (Peşteana). Cu cincizeci de ani în urmă, aceste curele atingeau şi lăţimea de 20—25 cm.

E locul să arătăm aici că, la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul celui de-al XX-lea, trăsătura cea mai caracteristică a portului bărbătesc din Ţara Haţegului, am putea spune chiar stilul acestui port, a fost tocmai cureaua foarte lată şi pălăria cu boruri extrem de largi, elemente ce dominau ansamblul portului prin mărimea lor exagerată. De asemenea, culoarea lor închisă sublinia contrastul între acestea şi fondul deschis al îmbrăcămintei de pînză albă şi de pănură de lînă sură.

Pălării cu boruri extrem de largi s-au purtat şi în Slovacia, în Tirol şi la croaţii de-a lungul litoralului adriatic şi Savei. Ele au fost, de altfel, « la modă » în Europa Centrală chiar şi în epoca feudală, astfel încît răspîndirea şi continuitatea lor pentru o perioadă considerabilă este certificată.

Aceste pălării au avut şi un rol social precum şi unul simbolic. Ele au fost nu numai un simbol al bărbăţiei, dar şi un drept al claselor exploatatoare. Purtarea lor, în anumite epoci, a constituit un drept exclusiv al stărilor privilegiate. Pătrunderea pălăriilor late în păturile de la ţară poate fi deci considerată nu numai ca un aspect al modei, din diferite epoci, dar şi ca o tentativă de a anihila acest simbol al claselor

privilegiate, precum şi o tendinţă de emancipare de sub restricţiile impuse lor [1].

De altă parte, este cunoscut faptul că pălăria cu boruri late a fost purtată în a doua jumătate a veacului trecut, avînd o mare răspîndire în teritoriul fostei monarhii austro-ungare. O simplă răsfoire a albumelor de costume ale epocii ne convinge de acest lucru. Astfel, pare mai justificat să căutăm originea acestor pălării mai degrabă în moda veacului trecut, decît să presupunem origini prea îndepărtate.

Pieptul este acoperit cu *pieptari cu gură* (în unele comune se pronunţă şi *kieptari* — Valea Dîljii) sau *pieptari înfundat* (fig. 47 şi 49), cînd nu e prea cald, iar iarna cu un *cojocuţ* cu mîneci, care acoperă numai partea de sus a corpului pînă la coapse (Peşteana). S-a remarcat faptul că la Meria femeile poartă *laibere* scurte fără mîneci, din pănură de lînă, ca şi în regiunea pădurenilor. Acelaşi laibăr de tip şi croi pădurănesc îl poartă şi bărbaţii din Meria, ceea ce constituie încă o dovadă că în multe privinţe Meria face tranziţia între Ţara Haţegului şi regiunea pădurenilor.

Picioarele şi le încălţau cu *obiele* şi peste ele cu *toloboni* din pănură de lînă (fig. 45, 47 şi 48). Primăvara, pe ploaie, se purta şi *obială* din piele de oaie — numită *plotoj* — folosită cu păr cu tot (Meria). În satele dinspre sud de linia ferată se purtau *colţuni* şi *opinci* cu *gurzui* (fig. 45 şi 47). Colţunii se făceau din lînă şi *urzăluţă*, fir de lînă, cumpărată din comerţ şi folosită ca atare, de unde îi vine şi denumirea (Valea Dîljii). În unele locuri, numai feciorii purtau de sărbători *colţuni* în opinci (Ohaba Sibişel).

Iarna şi toamna, cînd e răcoare, bărbaţii se îmbrăcau cu două piese caracteristice portului din aceste părţi, *laibărul* şi *şuba*, ambele croite din pănură de lînă, numite în graiul popular *şubă* ori *şoareci*. Deosebirea între aceste două piese constă în aceea că *laibărul* este mai scurt, pînă la genunchi, iar *şuba* mai lungă, pînă la glezne, avînd *clini* în cele două părţi de la subsuori (fig. 45, 46, 47 şi 48).

Aceste două piese au o deosebită importanţă, ele fiind singurele din portul bărbătesc, ornamentate cu găitane într-o atît de mare bogăţie de culori şi motive aplicate pe margini, ca, poate, nicăieri în altă parte.

În Peşteana, situată spre nord de linia ferată Haţeg—Caransebeş, se purta *laibăr* de culoare albă şi neagră; la marginile lui, la guler, piept şi

[1] Cu privire la problema rolului social al pălăriilor şi îndeosebi a celei cu boruri late, vezi: Fr. v Nopcsa, *Albanien*, p. 204—210; Bruno Schier, *Die mittelalterliche Anfänge der weiblichen Kopftrachten*, în « Beiträge zur Spachlichen Volksübertieferung », Berlin, pp. 151—153; acelaşi, *Der Hut al- Spiegel der socialen Stellung und seelischen Haltung seines Trägers*, în « Zeitschrift für Volkskunde » L.

mîneci cu *bîrnaşe roibă* (ruginiu închis), *pestriţ* (roşu cu galben) şi *vînăt* cu sîrmă albă, *roibă* (brun-ruginiu) şi cu *şipţă*, adică dantelă. De la patruzeci de ani în sus, se purta numai *laibăr* alb cu *şinor* (găitane) negru şi alb pe la margini.

Haina lungă de lînă, *şuba*, a fost totdeauna albă şi chindisită la guler, piept, clinurile de la subsuori şi la mînecă — cu *şinoară* (fig. 45, 46, 47 şi 48). Cei tineri, pînă la treizeci de ani, o purtau cu *şinoară* negru şi roşu. La mînecă şi la clinuri, din distanţă în distanţă, se mai puneau şi *pupuri* făcute din o linie ondulată cu o mică floare, ca un trifoi (vezi fig. 47, persoana din stînga). Cei mai în vîrstă au avut numai două *şinioare:* neagră la marginea dinafară şi albă la cea dinăuntru. Aceste două culori, destul de stabile, au fost aplicate aproape în toate satele din bazinul Haţegului la îmbrăcămintea celor vîrstnici. *Şuba* este sau *îmbăierită*, cînd se poartă numai pe umeri (fig. 46 şi 48), sau îmbrăcată pe mîneci.

În comuna Hăţăjel, vecină cu Peşteana, au fost chiar trei categorii de laibăre, după etate: *la juni; la cei de mijloc;* şi *bătrînesc.* Junii au avut laibărul bogat ornamentat cu *şinoare* şi *bîrnaşi* de cele mai diferite culori şi figuri: *şinor* negru, *brăşire* pestriţe, *viorint* (liliaceu) şi *şinor* negru *încolăşit* (un fel de meandre rotunde încolăcite); chiar şi *şinorul* e cu *cotituri* (ondulat). *La cei de mijloc,* laibărul era ornamentat cu bîrnaşi negru, *viorint* (liliaceu), ca *floarea persicului* cu *colăşei* de *şinor* negru, *bărnaşi* ca *floarea persecului, bîrnaşi* negru. Laibărul bătrînesc avea numai *şinor* negru sau alb şi negru pe la margini.

Şuba a fost şi ea: tinerească cu pui negri, cu roşu şi cu *şipţă* (dantelă) pe la margini sau, mai precis, *şinor* negru şi roşu, *pişerău* (cruciuliţe culcate), cu *floarea persecului* şi *şipţă* (dantelă); la *hăi mijlocaşi* cu şinor alb şi negru, *pui* negri cu roşu; *şuba bătrînească* a avut şinor alb, negru şi *pui* negri cu *mohorît* (brun-ruginiu). Bătrînii mai purtau şi *cojoc bătrînesc* din blană de oaie fără pui.

Laibărul era croit din cinci bucăţi de pănură de şubă: *stanu,* la spate şi în faţă era croit dintr-o singură bucată şi la mijloc cu o bucată rotundă, tăiată pentru cap şi grumaz, cele două clinuri de la subsuori şi cîte o bucată pentru fiecare mînecă. La Răchitova, sat ascuns într-o vale în partea de nord-vest a Ţării Haţegului, *bîrnaşii* aplicaţi la laibărele celor tineri au fost mai mult de culoare roşie, iar la cei bătrîni de culori închise. Croiul *şubii* diferă de cel al *laibărului* prin faptul că în faţă *şuba* avea aripi adăugate la *stan,* iar la subsuori, în afară de bucata numită şi aicea *clini,* mai avea, în partea de sus, o broşchiţă bogat ornamentată cu găitane pe de-a lungul cusăturii (fig. 45, 46, 47 şi 48).

18. Căpeteniile dacilor, îmbrăcați cu glugi, în fața lui Traian. Columna lui Traian, Roma

Şuba lungă a fost purtată numai de bătrîni. În timpul din urmă ea a fost părăsită, iar azi, toată lumea, tineri şi bătrîni, poartă *laibăre*, care sînt mai scurte. În schimb, la Lunca Cernii, aşezată într-o vale mai izolată, s-a păstrat pînă în anii din urmă *şuba* albă chindisită pe la margini, la cei tineri cu negru, *rugiță* (ruginiu), *vînăt* împletit cu *tugiță* şi *rugiță*, iar la cei bătrîni cu *negru*, *roibat*, *vînăt cu roibat* şi *roibat* (fig. 45).

În satele dinspre sud de linia ferată Haţeg—Caransebeş, ca, de pildă la Cîrneşti, tinerii au purtat *laibăr negru cu pui* şi pe la margini cu *şinoare* roşii şi *şubă* albă cu *bîrnaşi* negri (fig. 48). În comuna învecinată (Unciuc), tinerii au purtat mai mult *laibăr* negru cu *bîrnaşi*: negru, *roiban*, negru, iar bătrînii mai mult *şuba cu bîrnaşi*: negru, alb-negru. De altfel, portul este acelaşi, cu mici deosebiri şi în comunele învecinate, Ostrov şi Valea Dîljii. De pildă, la Ostrov tinerii au purtat laibăr cu bîrnaşi: roşu, galben şi vînăt, dar în zilele de odihnă şi ei purtau *şubă albă*. Bătrînii au avut *laibăr alb*, cu bîrnaşi: negru, roibă, negru; iarna şi în zilele de sărbătoare *şuba albă* şi *şinor cu colaşi* (colaci). Prin urmare, portul se schimbă nu numai după comună şi nu numai după etate, dar şi la diverse ocazii.

O mare varietate a existat în Valea Dîljii, un sat mai izolat sub poalele Retezatului, cu multe izvoare şi *piue* pentru *şube*. Şi aici tinerii, pînă la treizeci de ani, au purtat *laibăr negru cu bîrnaşi*: roşu şi *mogozin* (o culoare ca floarea piersicului), dar şi alte combinații, de pildă, întîiul *bîrnaşi*: roşu, *mogozin* sau *roiban* deschis; al doilea *bîrnaşi*: verde, ori *primbură*, panglică verde cu *mogozin* închis; al treilea *bîrnaşi*: *mogozin* ori *roiban* închis. De la treizeci de ani în sus, la lucru a fost purtat *laibăr alb* fără *bîrnaşi*, iar de sărbători *laibăr alb* la margini cu trei *bîrnaşi*: negru, roşu *roibă* (roiban deschis) şi negru. *Şuba albă* au îmbrăcat-o numai de la treizeci de ani în sus, cu bîrnaşi ca şi la *laibăr*; *şuba* neagră a fost fără bîrnaşi.

În Ohaba Sibişel au fost, de asemenea, trei grupuri în ce priveşte decorarea *laibărului* cu bîrnaşi: cei tineri au purtat, şi aici, mai mult *laibăr* negru, la margini cu bîrnaşi: *vînătoniu* (vînăt închis) împletit cu *roibă* verde cu *mogozin*, *vînătoniu* cu *roibă* şi mai înspre interior cu *şipţă*. Cei de vîrstă mijlocie (30—40 de ani) au avut *laibăr* alb cu *bîrnaşi*: negru, roibă şi negru pe la guler şi margini. Cei bătrîni, *laibăr* alb fără bîrnaşi şi *şubă* albă cu *bîrnaşi* alb şi negru. Şi cei mai tineri au purtat *şuba albă* cu bîrnaşi: negru, *roiban*, şi cu negru pe la partea interioară a aripii, cu *pui de bîrnaşi* negri, împestriţaţi cu *roiban*, spre marginea interioară cu *ciptă neagră* ori *pişerău*. Bătrînii au avut la şubă *bîrnaşi* albi cu negru. S-a purtat, mai rar, şi *şuba* neagră (fig. 47).

Dacă am stăruit, poate, mai mult asupra acestor amănunte ale decorării *laibărului* şi *şubei*, după sate şi etate, am făcut-o, dinadins, spre a arăta cîtă atenţie s-a dat acestor amănunte, tradiţia, ca, poate, nicăieri în altă parte, reglementînd cu rigurozitate, pînă în cele mai mici amănunte, decorul pieselor în funcţie de diferenţele de vîrstă şi de ceremonial.

Portul popular din acest ţinut, şi, mai ales, în părţile de vest ale bazinului de la Haţeg, mai cuprinde încă o piesă arhaică tipică, *căşula*. Gluga aceasta,

19. Ţărani cu glugi, din Lunca Cernii de Sus, aşezaţi la fel ca dacii de pe Columna lui Traian. 1912

din pănură de lînă, are la partea ei de jos motive țesute la război sau chiar cusute cu bumbac colorat și cu *ciucuri* la capăt (fig. 37 și 49). Ea este purtată atît de bărbați cît și de femei (fig. 34), avînd o dublă întrebuințare: în timp ploios sau cu ninsoare e purtată pe cap (fig. 49), iar la drum are și rolul unei straițe agățată cu *baierele* ei de gît sau atîrnată de umeri (fig.37). Nelipsită drumeților din aceste părți, pe lîngă aspectul decorativ, mai este și de mare folos, putînd fi întrebuințată, cum am arătat, după împrejurări, fie ca straiță pentru merinde la drum, fie ca glugă în caz de ploaie.

Ca toate piesele ce sînt legate de o anumită utilitate, și gluga — ca și cojocul, șuba înfundată, brîul împletit cu bețe, opincile — poate avea o vechime considerabilă. Cu toată prudența și rezerva față de comparațiile îndrăznețe, mai ales într-un răstimp atît de mare, totuși nu putem să nu constatăm marea asemănare între îmbrăcămintea dacilor de pe Columna lui Traian și portul actual al glugii din Țara Hațegului (fig. 18 și 19)[1].

Cu toate că în ultimele decenii a suferit multe schimbări, portul bărbătesc s-a păstrat relativ mai bine decît cel femeiesc. Au dispărut sau s-au modificat, mai corect s-ar spune că s-au modernizat, piesele de lînă, cum sînt *laibărul* și *șuba*. Materialul, pănura de lînă, ca produs al industriei casnice, a rămas același, dar s-a împrumutat croiul hainelor de la orașe. În schimb, piesele de pînză, cămașa și izmenele, și, uneori, chiar și cioarecii de lînă și *cureaua* lată de *plotog*, păstrează încă linia tradițională a portului local.

În afară de aceste piese albe de pînză, au mai rezistat vremii și piesele legate de viața pastorală, ca apărătoare de ploi și frig, *cojocul* strămoșesc și *iepengea* impermeabilă (fig. 53). Aceasta din urmă a fost adusă aici, probabil, de ciobanii mărgineni transhumanți, din balta Dunării. Chiar și numele arată vădita influență balcanică.

---

[1] Cf. R. Vuia, *Ethnographische Beweise für das Alter und die Kontinuität des rumänischen Volkes in Siebenbürgen*, în « Siebenbürgen » București, 1943, vol. I, p. 42 (fig. 9 și 10); Fl. B. Florescu, *Monumentul de la Adamclisi, Tropaeum Traiani*, București, 1959, Editura Academiei R.P.R., pp. 444—445.

PORTUL DIN PARTEA DE VEST A BAZINULUI DE LA HAŢEG

Portul cu coarne al femeilor din bazinul de la Haţeg, judecînd după datele ce le avem, nu s-a întins pînă la marginea de vest a bazinului, pînă la Poarta de Fier, care constituie granița naturală a acestui ţinut. Venind din vest, portul bănăţenesc a pătruns prin trecătoarea ce pleacă de la Caransebeş spre Haţeg, pînă la linia constituită de satele Păucineşti, Grădişte, Poieni. E adevărat că şi granița administrativă a Ţării Haţegului a trecut, pe vremuri, mult dincolo de Poarta de Fier, pînă la Bouţarii de Jos.

Dar portul bănăţenesc din aceste părţi a pătruns nu numai destul de adînc, cu toate elementele sale constitutive, ci, prin cîteva piese, şi mai ales prin originalul opreg cu fire — « leitmotivul » portului bănăţenesc — el s-a introdus în colţul de nord-vest al portului cu coarne, pînă la linia Lunca Cernii—Răchitova şi chiar şi pînă în inima acestui bazin, la Cîrneşti. Deci, o dovadă că culturile populare ale unor regiuni superioare ca dezvoltare economică, în urma relaţiilor de schimb şi culturale, au tendinţa de a se impune peste zona celor inferioare.

Nota dominantă ne este dată şi aici tot de portul femeiesc. Trăsăturile lui esenţiale sînt asemănătoare cu acelea ale portului din Banat: *ceapţa* cusută cu *bircă* şi mărgele; cămaşa cu *tablă* sau blană şi *tăieturi* (ajur) la mîneci; şi *opregul* cu fire.

Portul bărbătesc păstrează, şi el, mai ales în zona marginală, piese comune cu cel din Ţara Haţegului. Însă, pe măsură ce ne apropiem de Banat, se aseamănă tot mai mult cu portul acestui ţinut. Nu se mai întîlnesc piesele croite sobru după necesităţile omului deprins cu viaţa aspră. Elementele decorative, linia, croiul, culorile, toate împreună trădează înclinarea spre ornamentica exuberantă a portului din Banat.

Femeile aşezau un *şerc* (cerc) din sîrmă, înfăşurat în pînză albă peste pieptănătură, pe care o acopereau cu *ceapţă*, *şeapţă*, bonetă rotundă împodobită cu motive geometrice în culori vii, uneori şi florale, cu aplicaţii de mărgele (fig. 20, 21, 22). Femeile tinere au purtat *kişkineu* cu *şocoţ*, năframe cu ciucuri, în culori vii, roşii, galbene.

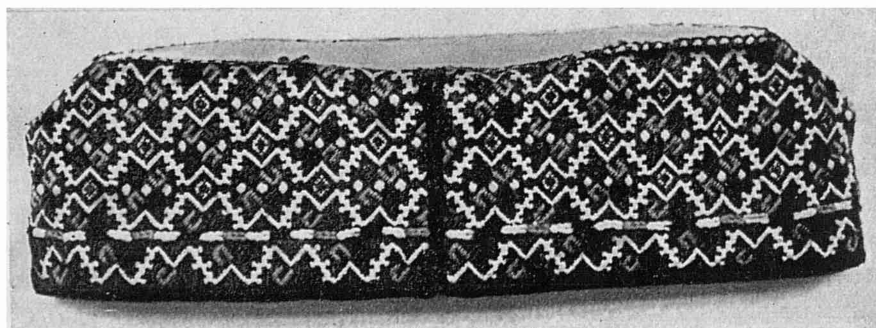
Caracteristica portului femeiesc era *tabla* sau *blana* lungă şi lată, pe mîneca cămăşii (fig. 23), ca şi în Banat şi în regiunea pădurenilor formînd, în această privinţă, o zonă comună. Dar nicăieri arta cusutului nu s-a impus cu piese atît de elaborate şi artistice ca aici. Aceste *table* sau *blănuri*,

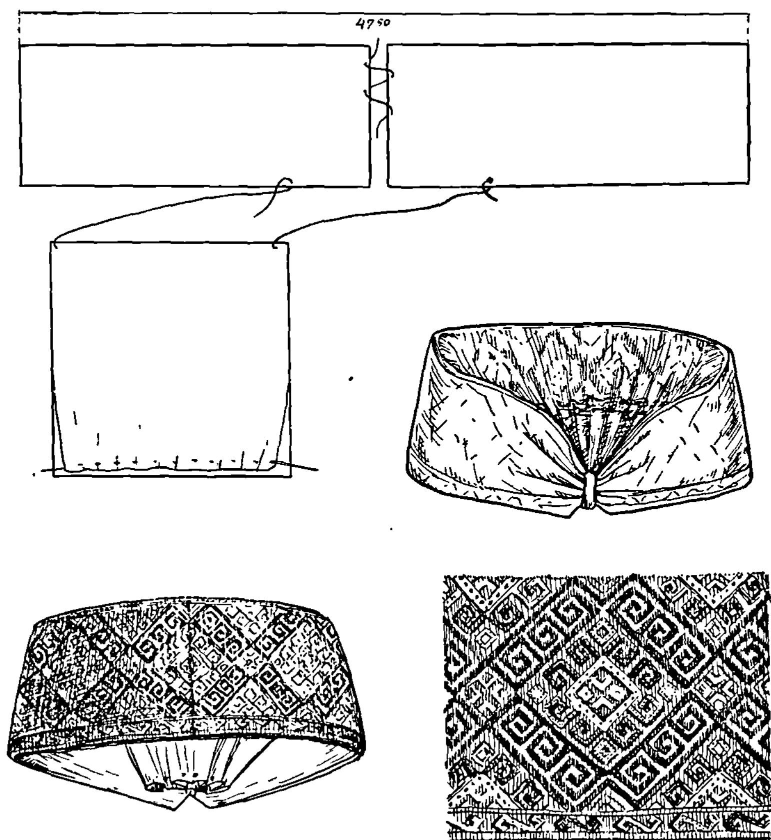

20. Femeie cu « ceaptă ». Poieni, 1913

21. « Cepţe » din zona Bucova-Bouţari. (Colecţia Muzeului Etnografic al Transilvaniei din Cluj)

22. Croiul şi motivele unei «cepţe» din zona Bucova-Bouţari

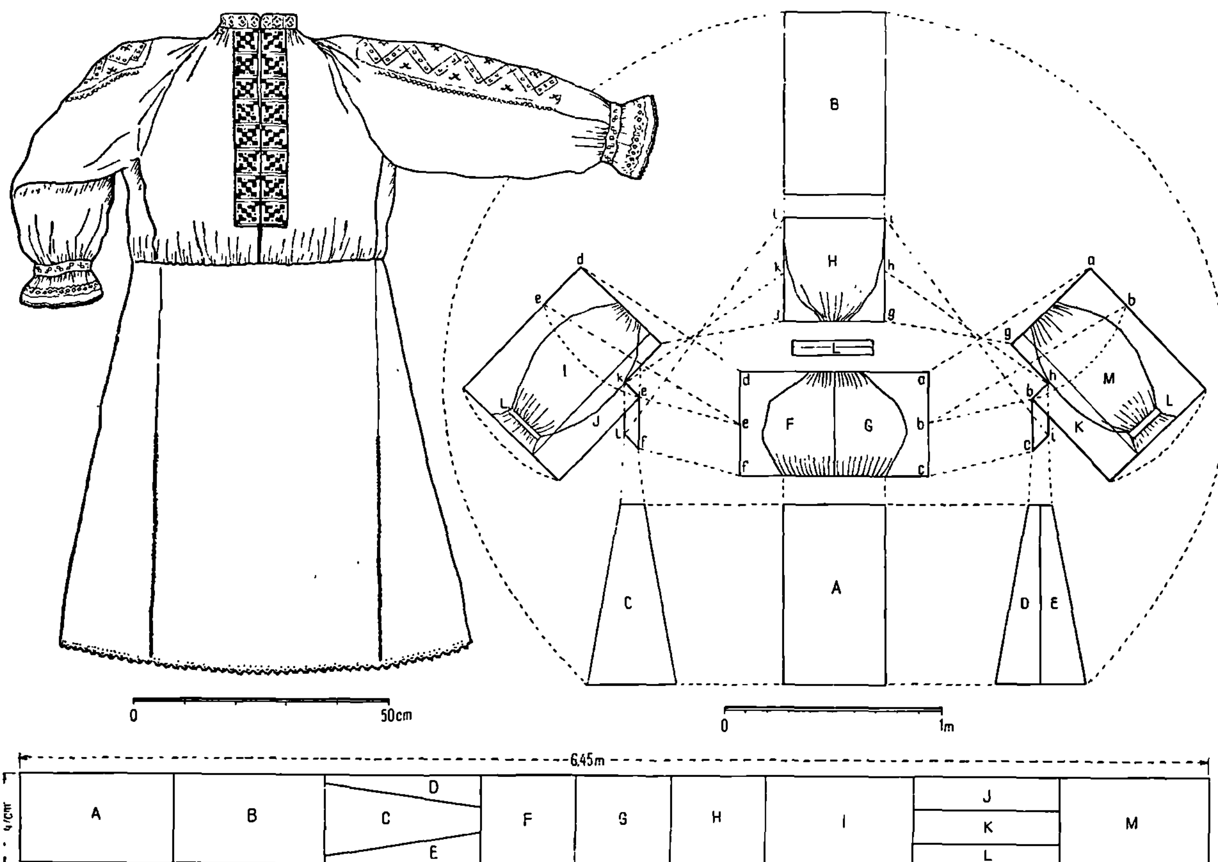
asemănătoare cu unele mici tapiserii aplicate pe mînecile cămăşilor femeieşti, sînt adevărate compoziţii maiestrite, susţinute în culori sobre, în care cîteva pete vii dau efectul pietrelor preţioase (fig. 24 şi 25). Aici nu întîlnim influenţele orientale ale tablelor bănăţencelor din părţile Timişului, cusute în aur şi cu *tăieturi* (ajur). Motivele compacte şi de o aleasă cumpătare au fost armonizate spre a îmbina elementul geometric cu cel floral într-un desen simplu.

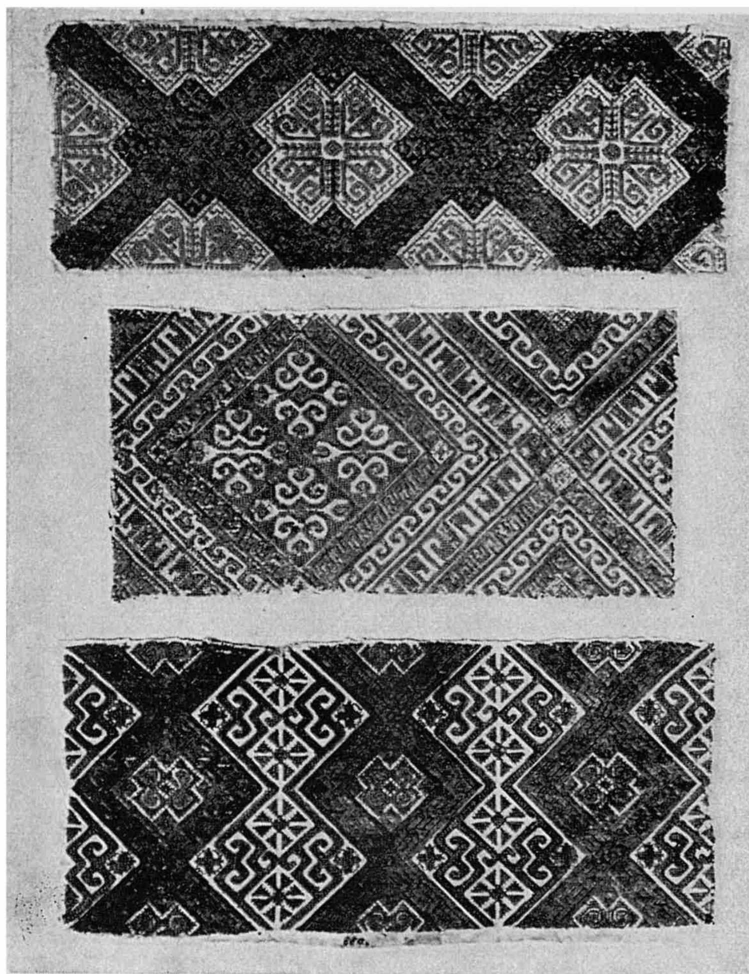
Poalele sînt, şi ele, de o factură mai fină, cu *ciurătură*, *şurătură* — adică ajurul — pătruns şi în păturile ţărăneşti, ajungînd, mai ales în portul femeiesc din Banat, la o mare dezvoltare. Caracteristica principală

a acestui port o constituie însă *opregul cu fire*, purtat în partea dindărăt (fig. 50) şi *cătrinţa*, nelipsită portului femeiesc din aceste locuri.

Piesa cea mai decorativă a portului femeiesc este *pieptarul de oaie*, cusut pe de-a întregul cu pui de *bîrcă* şi cu *luna* în spate. Elementele lui principale sînt: *ciutura*, sau *şutora* în formă de floare cu patru petale, *roata*, o floare în formă de cerc şi *ochiul boului*, în formă de inimă, cu vîrful în sus. Întregul pieptar este acoperit cu elemente florale şi tipice

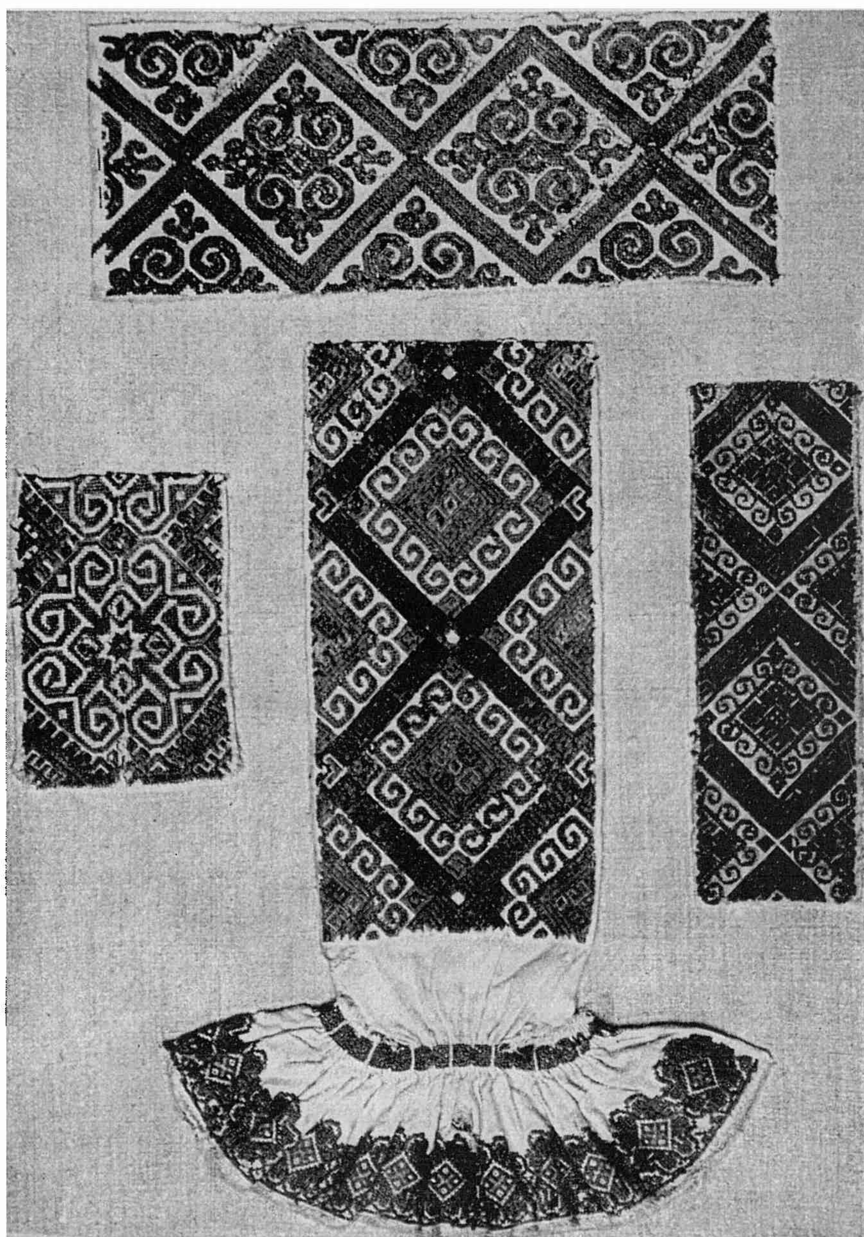
23. Croiul şi motivele unei cămăşi femeieşti din Bucova

24. « Table », cusături late de pe mînecile cămășilor din zona Bucova-Bouțari. (Colecția Muzeului Etnografic al Transilvaniei din Cluj)

artei cojocarilor din aceste părți. Numai în spate se lasă un loc gol în formă de semicerc. Aceste cojoace, adevărate piese de artă ale cojocăritului local, s-au răspîndit și în regiunea pădurenilor. Iarna se purta o șubă de lînă albă, bogat ornamentată cu spirale cu *șinor* negru, azi aproape dispărută.

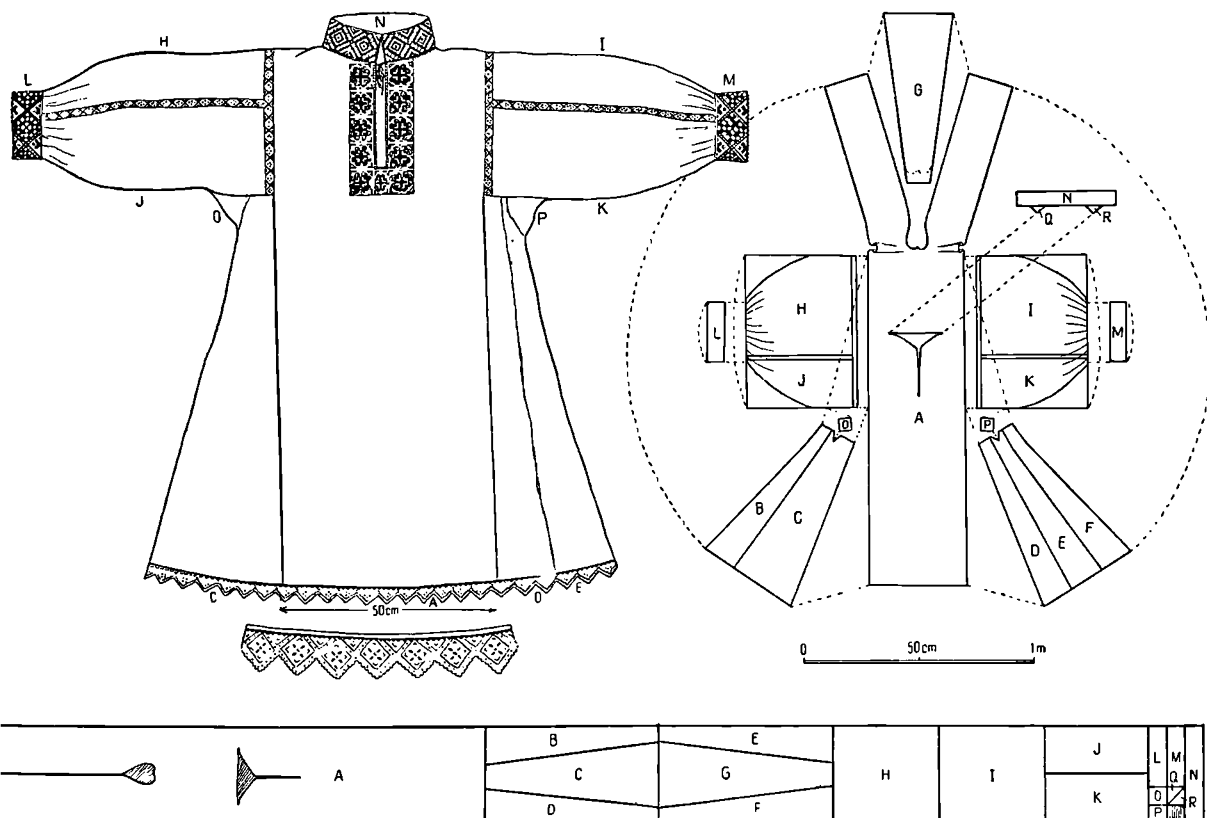

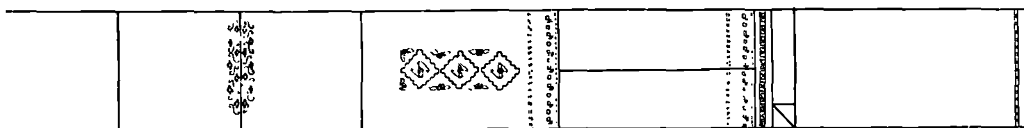
25. « Table », cusături late de pe minecile cămăşilor femeieşti din zona Bucova-Bouţari. (Colecţia Muzeului Etnografic al Transilvaniei din Cluj)

Portul bărbătesc prezintă, şi el, vădite influenţe bănăţene. Cămaşa lungă pînă pe sub genunchi era, la cei tineri, cu guler înalt, plin de motive şi *ulşele*, *okiuri*, adică cusătură în ajur, părţile îmbinate pretutindeni cu *cheie*, o cusătură măruntă ce leagă piesele necusute laolaltă (fig. 26). Gulerul e prins cu *ciocănel* sau *şocănel* cusut cu arnici negru de corpul cămăşii. Gura de la pieptul cămăşii şi mîneca cămăşii cu pumnaşi sînt cusute cu aţă albă, cu *albiu* şi cu *tăietură* (ajur). *Izmenele*, la cei tineri, cu *şocoţ*, cum ne-a explicat informatoarea, atît de original şi plastic: *a scos băciala şi a ugit urzeala şi din aia a ugit şocoţ la izmene.*

Peste cămaşe se poartă brăşire de lînă, iar bătrînii au purtat *curea* sau *proşcă* de piele lată de o şchioapă, un fel de *laibăr* de lînă ca un pieptar. Iarna s-a purtat şi aici *şuba săină* de lînă, iar în cap *căciulă* bănăţeană,

26. Croiul şi motivele unei cămăşi bărbăteşti din Bucova

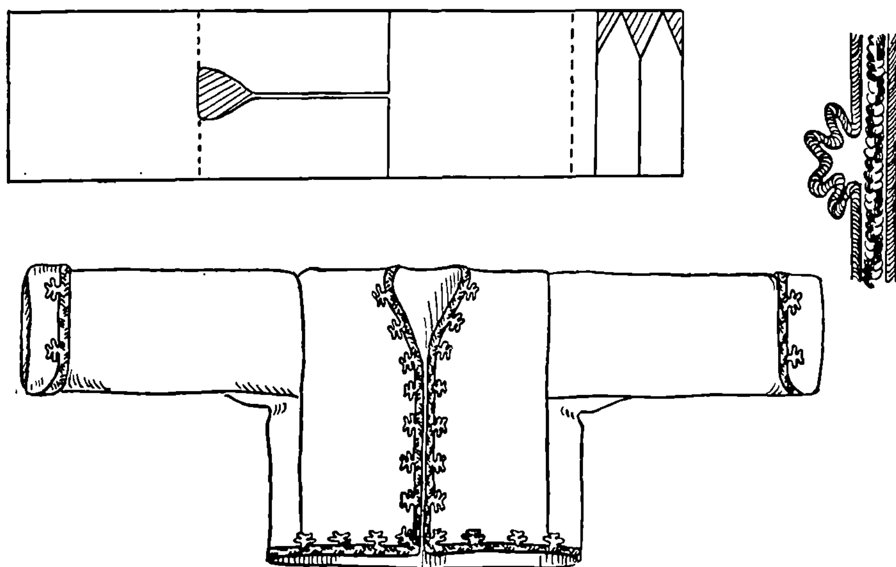

27. Croiul şi motivele cămăşii femeieşti din Păucineşti, 1958

cu vîrful aplecat, cu *cojoc* alb, lung pînă în pămînt; în picioare *opinşi* şi *obele* de lînă, avînd sus o *vargă*, o dungă neagră şi una roşie (fig. 51).

Acesta a fost portul în satele din trecătoarea ce duce către Banat, la Bucova şi Bouţari, care, în unele privinţe, se mai menţine şi azi. Dincoace de Poarta de Fier, în satele din colţul de vest al bazinului, portul e mai simplu şi face tranziţie spre portul general din bazinul de la Haţeg.

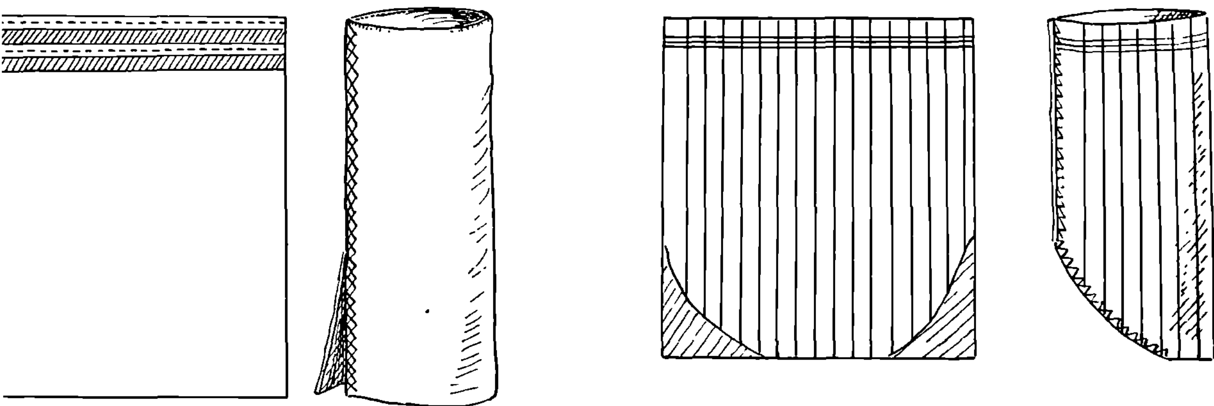
Femeile îşi fac şi aici două *tişi*, cît *mîna de groasă*, împletesc în păr lînă neagră învăluită în dîrză neagră. Fiecare *tică* este împletită în trei

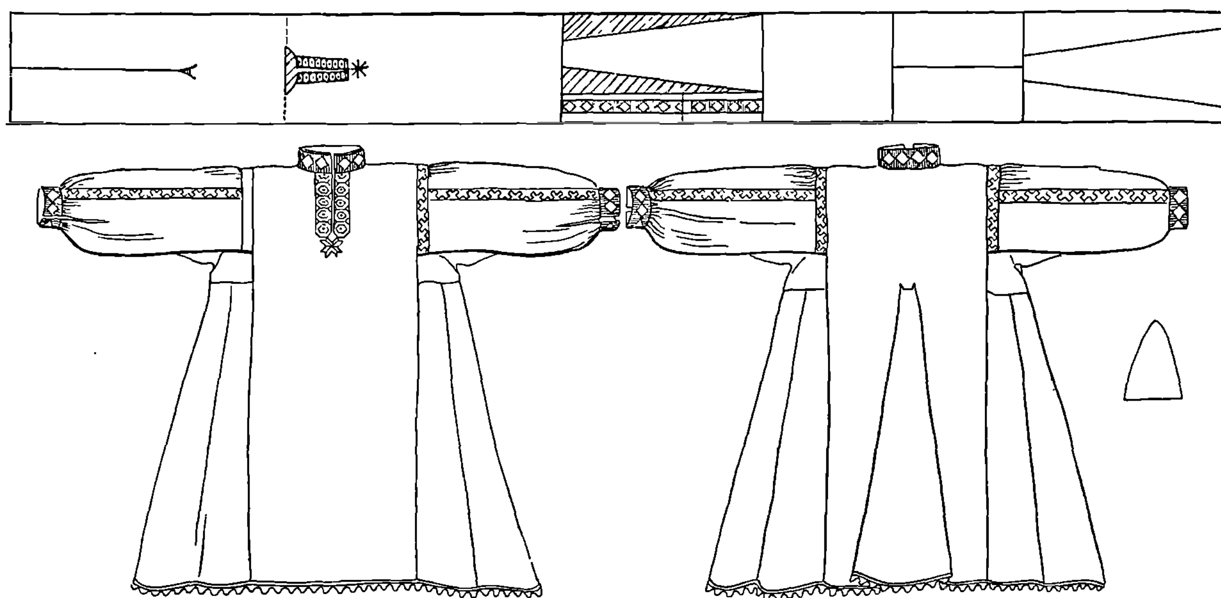

28. Croiul și motivele unui « laibăr » femeiesc din Păucinești, 1958

vițe, deci după canonul obișnuit în întreaga Țară a Hațegului. Capetele tișilor le string la ceafă și peste ele așază *ciapță* cu mărgele și cu *bănuț*. Cînd mergeau la joc, femeile nu se învăluiau. *Propoada* era lungă; o purtau numai în zilele de sărbătoare, prinzînd-o cu ace de păr și lăsînd-o să atîrne

29. Croiul « cioarecilor » femeiești din Păucinești, 1958

30. Croiul şi motivele unei cămăşi bărbăteşti diu Păucineşti, 1958

pe spate pînă jos. În zilele friguroase şi în cele de lucru se învăluiau cu ea (fig. 52).

Cămieşa, croită din nouă coţi, era lungă pînă la *fluieru piciorului*. Mîneca cămăşii avea şi aici blană, lată de-o palmă şi lungă de două, cusută în negru pe fondul alb cu pui cu arnici şi numai motivele mai mărunte în roşu, vînăt şi verde, ca să învioreze fondul prea sobru (fig. 56). În partea ei de jos, mîneca era încreţită şi se termina, ca pretutindeni, în *fodoare* cu *cipţă* (Păucineşti). Mai nou, motivele pur geometrice sînt şi aici pe cale de dispariţie, fiind înlocuite de o combinaţie de motive geometrice cu florale.

Mai de mult, pe poale nu se aplicau motive. Recent s-au introdus şi aici *poalele cu pui şi şipţe*. Se încingea un *brîu* de-o palmă de lat şi o *brăşire* deasupra. Peste poale, în parte din dos, se purta *opregul cu fire*. Partea de sus a opregului este *petecul de opreg*, ţesut la război. În partea dinainte se purta *cătrinţa* de lînă, ţesută la război în patru iţe, împodobită şi ea cu *pui*. Motivele se ţeseau şi se coseau în verde, *băl*, galben şi alb.

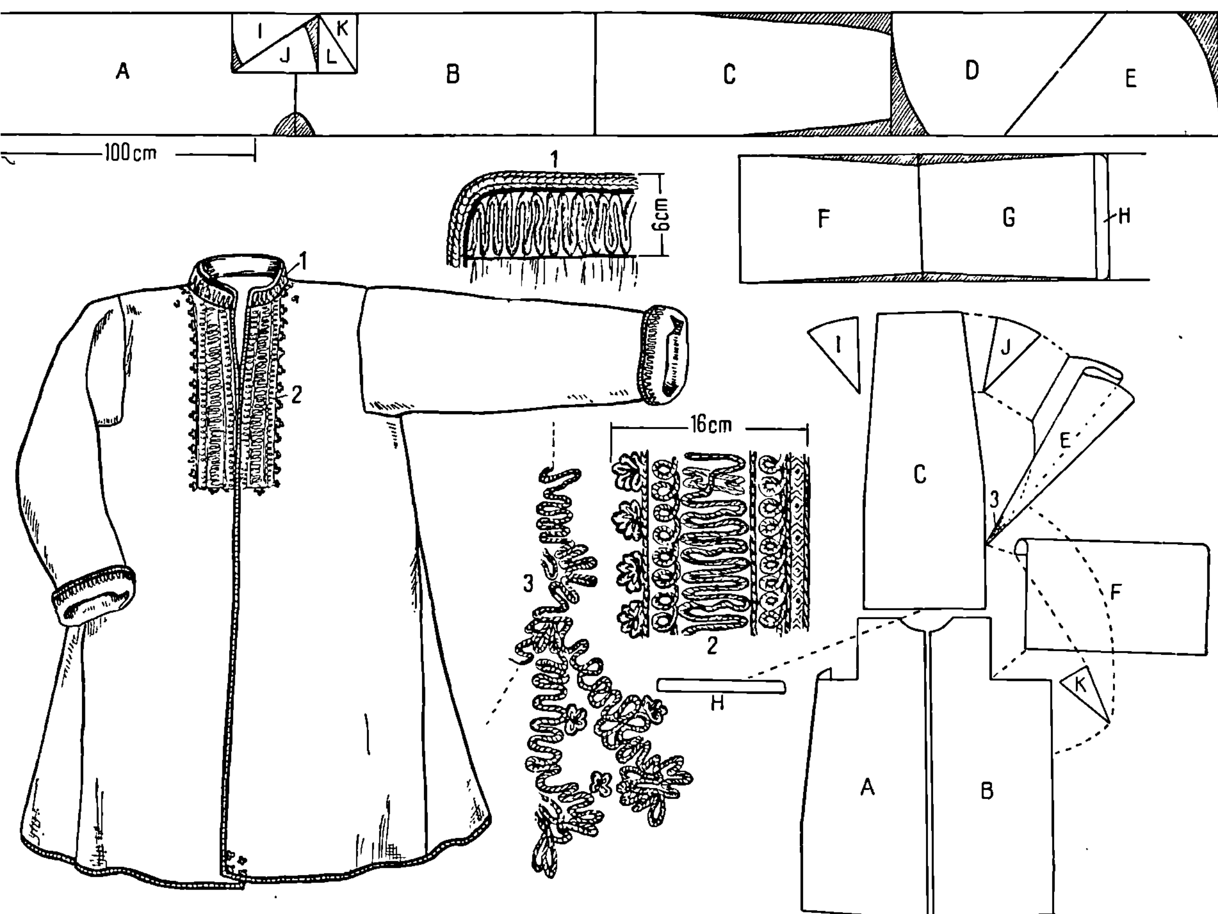
În spate se îmbrăcau *pieptari* de piele de oaie crăpat înainte, făcut tot de *maistori cojocari* în comunele dinspre Caransebeş. *Laibărul* scurt pînă la talie, atît de caracteristic portului femeiesc din bazinul de la Haţeg, se

purta şi în această zonă de vest a bazinului, dar ceva mai înflorat, cu *bîrnaşi* la margini (fig. 28). Şi aici s-a purtat *şuba înfundată*, în timp de iarnă grea, atît la petrecere cît şi în zi de lucru (Păucineşti).

Mai de mult se încălţau numai *opinşi* şi *cioareşi* de lînă albă şi pistriţi: alb cu negru (fig. 29). Opincile erau cu *gurzui întors*, la piciorul stîng spre stînga, iar la cel drept spre dreapta.

Portul bărbătesc din satele din această parte a bazinului de la Haţeg a păstrat mai multe piese comune cu portul din Ţara Haţegului. Bătrînii

31. Croiul şi motivele « şubei » bărbăteşti din Grădişte. (Colecţia Muzeului Etnografic al Transilvaniei din Cluj)

au purtat, şi aici, părul lung pînă pe umeri, mai de mult chiar şi *cica-mpletită*, două în faţă, una la dreapta şi una la stînga, deasupra tîmplei. Vara se purta *pălărie ruminiască* cu *gardină* lată de-o palmă şi iarna *căiţă* cu fundul lat, deci modelul tipic al Ţării Haţegului, albă şi *laie* (neagră) *nedirese*, cum tragi pielea de pe miel (fig. 53).

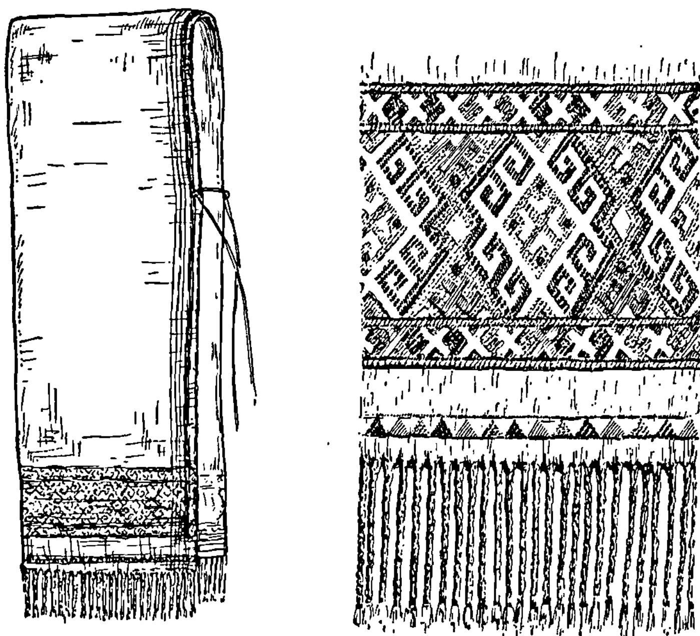
Pentru la lucru şi de toate zilele se purta *cămieşă* de cînepă cu guler fără pui, lungă pînă mai jos de genunchi. Pe vremuri, mîneca nu avea pumnaşi şi se purta îndoită la mînă. Pumnaşii ar fi mai recenţi, după cum mi-a spus un informator bătrîn din Păucineşti. De sărbători se purtau şi aici, ca şi în zona Bucova-Bouţari, *cămeşi* cu guler înalt şi cu *pui* şi *pumnaşi* la mîneci (fig. 30).

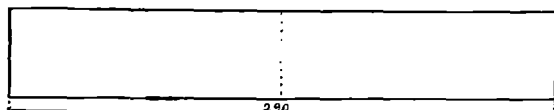
Vara, la lucru, îşi iau *izmene din pînză de-a groasă*, legate cu curele pe sub genunchi, iar mai de mult, în loc de curele, cu aţă de păr de capră. Cînd era frig purtau *cioareşi* croiţi *romîneşte* cu *gizdă* înainte, unde-şi băgau mîinile şi cu *brăcinari*, mai de mult din piele de vacă.

La mijloc purtau curele, late de două palme, cumpărate la tîrguri, la Haţeg, Pui şi Hunedoara, confecţionate de *curelarii* din Haţeg.

În picioare se purtau *obiele* albe de lînă, dar şi *colţuni* cusuţi şi lungi, pe care îi trăgeau în picioare, ca şi femeile (fig. 46). Opincile cu *gurgui*, mai de mult *nedirese*, adică netăbăcite, din piele de vacă, se legau, şi aici, cu aţă de păr de capră.

Iarna, ca pretutindeni în Ţara Haţegului, îmbrăcau *şuba albă* de *cioareci*, cu *clini* şi cu *bîrnaşi* pe la margini (fig. 53). Cînd nu era prea frig şi în zilele de

32. Croiul şi motivele « căşulei » (gluga) din Bucova. (Colecţia Muzeului Etnografic al Transilvaniei din Cluj)

lucru, purtau *laibăru*, care era ceva mai scurt. De obicei, aveau două şube, una nouă pentru duminici şi una veche pentru zi de lucru.

În zile friguroase luau în *cîrcă*, în spate, *cojocu mic* — aşa se zicea pieptarului alb din piele nedireasă — fără pui şi înfundat. Mai recent, au pătruns şi aici pieptarele cu pui, cumpărate pe la tîrguri. Şuba lungă şi albă din *cioareci* cu *clini* la subsuori şi cu *bîrnaşi* negru şi alb pe la margini (fig. 53) a fost purtată şi aici. Se cunoşteau două categorii de cojoace, unul scurt pînă la brîu şi cu mîneci, numit *cojocuţă de-a mică* şi *cojocul cel lung*, pe care îl îmbrăcau în zile festive (fig. 53).

Atît bărbaţii cît şi femeile poartă în aceste părţi — ca şi în restul bazinului de la Haţeg — *căşula* (gluga), care are aici o mai mare întrebuinţare şi nicăiri nu prezintă o piesă atît de caracteristică portului ca în această zonă, unde chiar şi elementele decorative sînt din cele mai dezvoltate şi de o rară frumuseţe (fig. 32).

ELEMENTE TRADIŢIONALE ŞI NOI ÎN PORTUL ACTUAL

Vechiul port arhaic din bazinul de la Haţeg, odinioară răspîndit pe toată întinderea lui, o dată cu dezvoltarea relaţiilor capitaliste, a început să se modifice. În adevăr, ca urmare a proceselor sociale determinate de dezvoltarea capitalistă, portului local, constituit în stil propriu, poate în decursul secolelor, i-a luat locul unul nou. Despre portul femeilor, îndeosebi, se poate spune că în unele părţi a dispărut cu desăvîrşire.

Modificarea şi transformarea portului din Ţara Haţegului a fost influenţată pe de o parte şi de procesul de lichidare a izolării feudale, mai ales în părţile care au avut contact cu centrele urbane, pe de alta şi de dezvoltarea, în prezent, a industriei noastre textile, care pune la îndemîna ţăranilor, la un preţ mai convenabil decît industria casnică, materiile prime necesare confecţionării îmbrăcămintei.

Portul popular din Ţara Haţegului, aşa cum a fost descris în acest studiu, reprezintă imaginea lui îndeosebi din primele patru decenii ale veacului nostru. Cercetările efectuate în diferite etape au îngăduit urmărirea acestui port în evoluţia sa de-a lungul a cincizeci de ani. O bună parte din fotografiile prezentate pot fi considerate unicate. Ele rămîn mărturii autentice ale unui port arhaic, azi modificat datorită noilor condiţii materiale şi culturale în care trăieşte ţărănimea.

Modificarea portului se manifestă în toate cele trei părţi constitutive: materiale, croi şi motive ornamentale. Unele piese vechi ca *şuba* şi *laibărul* sînt pe cale de a dispare, ele fiind înlocuite cu alte piese, noi, de origine orăşenească, mai practice şi igienice. În genere, portul tradiţional, odinioară atît de fix şi constant, cu variantele lui diferenţiate după localităţi şi etape, a evoluat în două direcţii: pe de o parte s-a apropiat de portul orăşenesc, pe de altă parte denotă tendinţa spre unificare, în cadrul zonei, a diverselor variante locale.

Procesul de schimbare al portului a fost influenţat şi de înlocuirea, în bună parte, a materialelor folosite în trecut (pînza ţesută la război, pănura de lînă, blana de oaie), produse ale industriei casnice.

Prin schimbarea condiţiilor de viaţă în anii regimului nostru de democraţie populară, materialele fabricate de industria textilă au devenit larg accesibile ţărănimii. Astfel, pînza industrială, joljul, stamba, mătasea, stofele etc. etc. sînt astăzi folosite în mod curent la confecţionarea îmbrăcămintei ţăranilor.

Totodată a sporit şi numărul pieselor de îmbrăcăminte cumpărate din comerţ, ca: haine, pantaloni, veste, bocanci, pantofi etc. Acest fapt a modificat şi terminologia costumului popular. Astfel, de ex., termenul de *cioareci* se aude tot mai rar, el fiind înlocuit cu cel de *pantaloni*; *pieptarul* din piele de oaie cu *vesta* de stofă ş.a.m.d.

Cele trei piese, care odinioară subliniau, în sens orizontal, portul vechi: pălăria cu boruri late, cureaua de piele lată şi opincile cu gurzui au dispărut din portul bărbătesc, precum şi *laibărul* şi *şuba*, mai ales la generaţia tînără, ele fiind păstrate, cu totul sporadic, de cîte un bătrîn (fig. 54).

Dintre piesele de pînză ale portului bărbătesc a suferit modificări, destul de însemnate, *cămeşa*. În locul gulerului îngust şi simplu, generaţia tînără preferă gulerul mai lat şi răsfrînt. Mîneca cu *pumnaş* în partea ei de jos, a fost înlocuită cu mîneci largi. Motivele cusute pe cămaşa bărbaţilor au fost reduse sau părăsite cu desăvîrşire, ca şi portul cămăşii scoase peste izmene sau pantaloni.

Pieptarul de piele de oaie a fost înlocuit adesea cu o *vestă* din pănură de lînă, ţesută la război, sau din stofă cumpărată de la cooperativă (Clopotiva). Vechiul pieptar — chiar şi *vesta* de stofă — este înlocuit tot mai des de un *lăibăruc ştrăncărit*, adică croşetat, fără mîneci sau cu un *sveter* cînd el este cu mîneci (Clopotiva).

Cele mai mari modificări au suferit: pălăria, cingătoarea şi încălţămintea. După pălăriile cu boruri largi, purtate la începutul veacului, au apărut

pălăriile negre cu boruri înguste, ca cele ale mărginenilor (fig. 54) apoi, mai recent, pălăriile de tip orăşenesc. A dispărut *curaua* de piele extrem de lată, ea fiind înlocuită cu o *curè* mai îngustă, numită de obicei *centură*, sau cu o *breşire* sau *breşinar*. În schimb, se folosesc *ciorapi* de bumbac cumpăraţi din comerţ, peste care adesea se poartă *ciorapi hăi miş* (cei mici) de lînă albă sau *ştrinfi ştrăncăniţ* (de la germ. stricken), croşetaţi de femei (Rîu de Mori).

Laiberele şi *şubele* tradiţionale au fost înlocuite cu un *căput* din pănură de lînă, ţesută la război, dar cu croi ce seamănă mult cu cel al paltoanelor orăşeneşti. Pentru vreme friguroasă s-a păstrat *cojocul* lung, cu mîneci lungi, care este, de altfel, şi îmbrăcămintea tradiţională a *păcurarilor* din aceste părţi (Ştei, fig. 55). În timpul iernii, în loc de pălărie, se poartă *căciuli* cu vîrful ascuţit sau lat.

În portul femeiesc din acest ţinut, ca şi în cel bărbătesc, schimbările au afectat îndeosebi găteala capului şi încălţămintea. A dispărut aproape cu desăvîrşire coafura cu coarne a femeilor măritate, atît de caracteristică, precum şi portul *proboadei*. Locul *proboadei* l-a luat *cîrpa* de stambă (fig. 54) sau de *bircă* (lîniţă). Alături de termenul de *cîrpă*, s-a păstrat, mai rar, şi vechea denumire, de origine maghiară, *chischinieu* (de la ung. keszkenö), dar a pătruns şi noul termen *basmà*. Ca încălţăminte, vechile opinci cu gurzui nu mai sînt păstrate de femei, ele fiind înlocuite cu *pantofi* sau *păpuşi*. La lucru se întrebuinţează şi *sandale* de cauciuc. Iarna se poartă des şi *bocanci*. Ca şi în portul bărbătesc, şi în cel femeiesc au dispărut *obielele*, ele fiind înlocuite cu *strinfi ştrăncăniţ* (croşetaţi) de femei, sau *ciorapi* din comerţ.

O schimbare pronunţată se observă şi la vechea *inie*, care, adesea, este înlocuită cu *cămaşe*. *Tabla de pui* de pe mîneca *iniei* se întîlneşte mai rar, păstrată, pe alocuri, de femei în vîrstă. *Tablei de pui* de pe mîneca *iniei* i-au luat locul *primburile*, nişte vărgi negre cusute de-a lungul mînecii şi pe piept, care dau cămăşii un aspect asemănător cu cel al mărginencelor (Clopotiva). *Pui* cusuţi cu *mătrinc*, pe marginea de jos a poalelor, se întîlnesc tot mai rar. În genere, motivelor geometrice le-au luat locul motivele florale (fig. 56). (« Mai de mult a fost cu *table*, apoi au venit cu *pui* şi după aceea flori, pe mînecile iniei » — ne-a comunicat o informatoare din Ştei.) Recent *inia* a fost înlocuită cu o bluză de *zefir* sau *stambă*, cu croi orăşenesc, iar la mijloc, în locul vechiului brîu, se încinge *curaua de nailoc* (nailon) din comerţ.

Vechiul *pieptar de miel*, devenit şi el o piesă rară, a fost înlocuit cu un *lăibăruc* de stofă neagră, împodobit cu cusături de mărgele şi mătase (Ştei).

4 c. 248

În unele localităţi s-au păstrat cele două *cătrinţi* tradiţionale, purtate peste poale, una în faţă şi alta în spate. Mai recent, ele sînt pe cale de dispariţie, fiind înlocuite cu un singur *şurţ* purtat în faţă (Tuştea). Se poartă şi *scutec* de postav negru cu *şiucuri* — ciucuri — (Ştei), brodat, jos la margini, cu maşina. Iarna, peste poale se mai îmbracă vechea *rochie* de lînă neagră, ţesută la război, cu *pături*, adică cu cute (Clopotiva). Cînd e frig, femeile poartă şi ele *svetern* din lînă şi *căput* negru din postav sau din pănură de lînă ţesută la război şi *cojocuţă* scurtă din blană de miel (Clopotiva).

CONCLUZII

Cu privire la portul din Ţara Haţegului şi, îndeosebi, la cel din bazinul de la Haţeg, care a fost obiectul cercetărilor noastre, putem, în concluzie, constata că el se deosebea de toate celelalte porturi populare ale regiunilor înconjurătoare, atît de cel dinspre nord de regiunea pădurenilor şi cel de pe valea Mureşului, cît şi de cel dinspre părţile răsăritene, de cel al regiunii Sebeşului şi Mărginenilor, precum şi de cel de sud, dinspre bazinul de la Tîrgu Jiu, şi de cel dinspre apus, din Banat.

Caracteristica acestui port a fost, pentru primele decenii ale veacului nostru — atunci cînd pătrunderea capitalismului încă nu l-a alterat — la femei, găteala capului *cu coarne* şi *propoada* lungă. În ceea ce priveşte *inia*, cămaşa femeii, se relevă un substrat mai vechi al motivelor *peste umeri* la mîneca cămăşii, ca şi în regiunea învecinată a pădurenilor, şi *peste cot* alături de rînduri mai înguste de-a lungul mînecii. Peste acest substrat mai vechi, a pătruns, ca o influenţă venită din Banat, cămaşa cu *tablă* sau *blană* la mîneci.

Piesele tipice din lînă ale acestui port sînt *laibărul*, scurt pînă în talie, cu mîneca răsfrîntă (fig. 2), şi piesa cea mai originală şi arhaică, *şuba înfundată* cu *brîiul* împletit cu *beţe*.

Portul bărbătesc a fost şi aici caracterizat prin pălăria cu margini extrem de late şi cu cureaua, de asemenea, foarte lată.

Dintre piesele tipice acestui port remarcăm *şuba* lungă cu *clini* şi cu *aripi* (fig. 31 şi 53), răspîndită în toată Ţara Haţegului şi *laibărul* ceva mai scurt. Apoi *căşula*, gluga purtată şi de femei şi de bărbaţi.

O altă caracteristică, comună atît portului bărbătesc cît şi celui femeiesc, este marea varietate a unor piese, cum sînt *şuba* şi *laibărul*, pe raze mai

mici şi chiar în aceeaşi localitate. Uneori, am întîlnit deosebiri considerabile între portul de toate zilele şi cel de sărbătoare. Dar ceea ce dă o importanţă deosebită portului din Ţara Haţegului este marea diferenţiere în ornamentarea pieselor de lînă cu *bîrnaşi* (la laibăre şi la şubă) în diferite culori, variind după localitate şi vîrstă. Nicăieri în portul romînesc, şi nici la alte popoare, nu întîlnim o mai mare bogăţie şi varietate, privind această ornamentaţie, după grupele de etate. De aceea s-a şi acordat, în lucrarea de faţă, o deosebită atenţie acestei probleme.

33. Nevastă tînără pieptănată « cu coarne ». Lunca Cernii de Sus, 1933

34. Două femei în portul caracteristic zonei portului « cu coarne », avînd « conciul » acoperit cu o « propoadă » lungă, ce atîrnă pe spate. Femeia din dreapta are și o « cășulă » atîrnată de umeri și purtată subsuori, servindu-se de ea ca de o traistă. Lunca Cernii de Sus, 1933

35. Femeie mai în vîrstă, pieptănată « cu coarne », îmbrăcată cu « inia » cu « fodori » şi « ciptă » la mîneci. Lunca Cernii de Sus, 1933

36. Joc la o şezătoare. Lunca Cernii de Sus, 1933

37. Femeie și bărbat din Lunca Cernii de Sus. Femeia are « inie » cu « pui peste umere » la partea de sus a mînecii, « catrința » în față și « cătrințoni » îndărăt. Bărbatul are șubă garnisită pe la margini cu « bîrnași » (găitane), iar de gît îi atîrnă « cășula » (gluga), 1933

38. Nevastă tînără cu « propoadă », « laibăr » de lînă scurt pînă la talie, «cătrinţă» şi opinci cu « gurgui ». Răchitova, 1913

39. Două neveste pieptănate « cu coarne », purtînd *cătrinţe* şi *cătrinţoiu.* Ştei, 1913

40. Un grup de femei îmbrăcate cu «şubi înfundate», în zi de sărbătoare. Lunca Cernii, 1912

41. Femeie mai în vîrstă, cu propoadă și șubă înfundată. Lunca Cernii de Sus, 1933

42. Nevastă în « laibăr » scurt de lînă, « cătrinţă » şi « cătrinţioni », răsucind o « răsucă » pentru împletirea firelor. Lunca Cernii, 1912

43. Femeie torcînd, din Lunca Cernii de Sus, cu « propoadă », şubă înfundată şi brîu negru împletit. După o pictură de Denis Galloway. (Colecţia Muzeului Etnografic al Transilvaniei din Cluj)

44. Grup de femei din Ohaba Sibişel, 1914

45. Grup de bărbaţi în haine de sărbătoare (primul din stînga este un flăcău). Lunca Cernii de Sus, 1912

46. Grup de bărbaţi din Ştei, 1913

47. Grup de bărbați din Ohaba Sibișel, 1914

48. Naşul şi stegarul, îmbrăcaţi în port de sărbătoare, cu prilejul unei nunţi. Cîrneşti, 1914

49. Doi păcurari, iarna la oi, cu «cășuli» (glugi). Lunca Cernii de Sus, 1933

50. Dans la Bucova. Femei purtînd oprege cu fire.
(Fotografia: Em. de Martonne, 1922.)

51. Grup de bărbaţi, femei şi copii din Bouţari, 1932

52. Grup de femei. Prima din stînga, o fată cu « tica » pe spate. Grădişte, 1913

53. Grup de bărbaţi din Grădişte, 1913

54. Port tradiţional din Ştei, 1961

55. Păcurar în port de sărbătoare. Ştei, 1961

56. Port femeiesc actual — de sărbătoare. Ştei, 1961

GLOSAR

Andreaua, pl. *andrele* — Ac lat, mare şi încovoiat, făcut din metal (aramă), folosit de femei la găteala capului.

Arnici — Fire din bumbac nerăsucit, de diferite culori, procurate din comerţ. Din ele se cos motivele, *puii* pe cămaşă sau poale (cf. cu sîrb. jarènica, lînă de miel, Scriban).

Baieră, pl. *baiere* — Legătorile şubei, laibărului şi catrinţei

Başoni — Catifea, de la ung. bársony.

Bircà — Lînă mătăsoasă din comerţ, folosită la ornamentarea cepţelor şi pieptarelor femeilor în colţul de vest al Ţării Haţegului. D.p. *ceapţă cusută cu bircă; pieptar cu pui de bircă.*

Bîrnaş, pl. *bîrnaşi* — Găitane făcute din lînă şi împletite, din diferite culori. Cu *bîrnaşi* se decorează îmbrăcămintea de iarnă făcută din lînă, la guler şi margini ca d.p. *laibărul* şi *şuba*. Numărul şi culoarea bîrnaşilor diferă după sex şi vîrstă. Et. *bîrnaciu* = brun (germ. braun) din ung. *barna* (Tiktin).

Blană — Cusătură largă şi bogat ornamentată de-a lungul mînecii cămăşii femeieşti, în satele din colţul de vest al bazinului de la Haţeg, numită şi *tablă*.

Boltă — Numirea veche, populară, a prăvăliilor în Ţara Haţegului. Et. din ung. *bolt*.

Brăcire sau *brăşire* — Cingătoare mai îngustă şi lungă, ţesută din lînă, la război, în diferite culori, cu care se încing femeile, peste brîul mai lat. Et. de la lat. *brac* — pantaloni (Tiktin); lat. pop. *bracile* (Scriban).

Brăţară — Partea de sub guler a cămăşii femeieşti *(iniei)*, unde ea are o *cretură*, încreţitură cusută, cu motive, pe muchea încreţiturilor. Et. derivat din *braţ*, iar acesta din lat. *brachium*.

Brîu — Cingătoare din lînă împletită, de culoare neagră sau ţesută, lată şi lungă (2—3 m), de diferite culori, cu care se încing la mijloc. *Brîul* negru este împletit cu o tehnică arhaică, cu degetele, firele atîrnînd vertical, iar între fiecare împletitură se aşază beţe scurte; de aici şi numirea «împletitură cu beţe» (v. R. Vuia, *Flechterei mit Stäbchen bei den Rumänen* în « Zeitschrift für Ethnologie », 1914). *Brîul* şi *brăcirea* din lînă colorată sînt ţesute la război în patru *iţe*, şi, în loc de *brigle*

(vătale) şi *spată*, sînt bătute cu o unealtă avînd forma unui cuţit de lemn numit *spetează*. Et. de la vechea sl. bis. *brunja* = cuirasă (Tiktin).

Bugărie — Cureaua lată purtată de bărbaţi, ornamentată adesea cu nasturi mari de metal; de aceea i se zice *bugărie cu bumbi*. Et. de la ung. *bagaria* (Scriban).

Bumb, pl. *bumbi* — Nasturi. Et. de la ung. *gomb* (Scriban).

Căiţă — Căciulă de blană de miel în Ţara Haţegului, cu fundul lat, purtată iarna de bărbaţi. Et. sîrb. *kaica* (Şăineanu).

Cămeşoniu — Cămaşe femeiască, de dată mai recentă, cu un croi diferit de vechea *inie*. *Cupiagu*, partea de sus, e din două foi, una-n piept şi una-n spate, dar croite dintr-o singură bucată. *Cămeşoniu* nu are încreţituri la grumaz şi are mîneci mai strîmte decît *inia*, iar în loc de *pumnaşi* are, în partea de jos a mînecii, o aţă trasă prin pînză, cu ajutorul căreia se strînge capătul mînecii fără *fodori*. *Cămeşoni* este şi un fel de bluză din pînză groasă, purtată de bărbaţi la lucru peste pieptar sau cămaşe. Et. derivat din *cămiaşe*, lat. *camisia* (Scriban).

Cătăramă — Catarama curelelor dar şi cureaua cu care ţăranii îşi leagă izmenele deasupra gleznelor. Et. turc *kartarama* — frîu (Scriban).

Cătrinţoi sau *cătrinţoniu* — Cătrinţa purtată dindărăt şi făcută de-a-ntregul din lînă toarsă acasă. În caz de ger mare, se poartă *cătrinţoniu* şi dinainte. Et. derivat din *cătrinţă*.

Cheie — Cusătură îngustă şi măruntă care leagă piesele de pînză la cămeşi şi poale, laolaltă. Et. lat. *clavis* (Scriban).

Chischinieu, pl. *chischinee* — Năframă cumpărată din comerţ şi purtată pe cap de femei. D.p. *chischineu* cu *şocoţ* (ciucuri) sau *chischinieu rotat*. Et. de la ung. *keszkenő* năframă.

Ciocănel sau *şiocănel* — Cusătură măruntă făcută cu *arnici* negru, cu ajutorul căreia este prins gulerul, de corpul cămăşii bărbăteşti, în părţile de vest ale bazinului de la Haţeg.

Ciocoţ sau *şocoţ* — Ciucuri, d.p. *chischineu cu şocoţ* — năframă cu ciucuri. Et. ung. *csokor*, cf. rom. ciucur, ciucure.

Cipţă, *şipţă* — Dantelă la marginea mînecilor sau poalelor cămăşilor femeieşti şi la izmenele celor tineri. Et. ung. *csipke*.

Ciupeag — Partea de sus pînă la brîu a cămăşii *(iniei)* femeieşti Et. sl. bis. *cipagu* — pectorale (Tiktin).

Ciurătură sau *şurătură* — Ajurul întrebuinţat îndeosebi la mînecile cămăşilor femeieşti din colţul vestic al Ţării Haţegului. Et. de la cuvîntul *ciur*, iar acesta de la lat. *cribrum* (Scriban).

Ciutoră sau *şutoră* — Figură ornamentală a pieptarelor femeieşti, din colţul de vest al Ţării Haţegului, în formă de floare cu patru petale, asemănătoare cu *ciutora*, adică roata morilor cu

ciutoră, cu turbină, avînd axa roţii perpendiculară, iar *ciutora*, adică roata, orizontală, cu lopeţi în formă de linguri. Et. lat. *situla* (Scriban).

Clin — Cusătură în formă de M de la spatele cămăşilor bărbăteşti, precum şi *clinul* de la subsuoara şubei. Et. slv. *klinu* (Tiktin).

Creţură — Încreţitură de sub gulerul *iniei*, a cămăşii femeieşti, cu motive cusute pe muchea încreţiturilor. Et. derivat din creţ.

Ceapţă, şiapţă, pl. *cepţe, şepţe* — Bonetă făcută din pînză albă, avînd la partea de jos o cusătură lată, pe care femeile o aşază deasupra *conciului*. Et. v. sl. *čepiči* (Scriban).

Cică, pl. *cişi* şi *tică*, pl. *tice* — Şuviţe de păr împletite în pieptănătura femeilor, precum şi în cozile fetelor. Et. v. sl. *kyka*, blg., sîrb. *kika* (Scriban).

Cioareci sau *ţioareci* — Pănură groasă de lînă din care se croiesc: laibărul, şuba şi cioarecii (pantalonii) bărbaţilor. Îmbrăcămintea de pănură de lînă a femeilor, la picioare, în formă de ciorapi sau încălţăminte cu *tureci* lungi, care ajungeau aproape pînă la genunchi. Et. necunoscută, poate e în legătură cu *cior*, picior (Tiktin).

Cirpă, pl. *cirpe* — Năframă cumpărată din comerţ, cu care femeile îşi acoperă capul. Et. v. sl. *krupa*, cf. blg. *kurpa* (Scriban).

Colţuni — Îmbrăcămintea picioarelor la femei, din pănură de lînă numită şi *cioareci*. În partea de sus au *tureci* lungi, care ajungeau aproape pînă la genunchi. Et. din mgr. *kaltsuni* şi *kartsuni*, iar aceştia din it. *calzoni*, pantaloni (Scriban).

Conci, conşi — Un suport făcut din sîrmă, în formă de corn, sau în formă ovală şi ţesut între sîrme cu aţă de lînă, pe care femeile îl aşază pe ceafă, învăluindu-l cu capetele *cişilor* jur împrejur. Et. srb. *konca*, ceh, *kont* şi ung. *konty* (Tiktin).

Cosiţe — Fire de păr împletite, subţiri, (10—20 la număr), ce atîrnă la cele două laturi ale capului la femei, capetele lor fiind prinse sub urechi de *cica* (chica) femeilor.Et. v. sl., blg. sîrb. *kosa* — coamă, păr (Scriban).

Dube — Pivele cu ciocane mari de lemn, în care se aşază *şubele* de lînă, spre a fi bătute de ciocane ca să se îngroaşe pănura. Et. din *dub* = stejar, v. sl. *dombu* copac (Scriban).

Fodori — Partea de la *pumnaşi*, manşetă în jos a mînecii *iniei*, cămăşii femeieşti, făcută din pînză şi dantelă. Se deschide în jos ca o pîlnie avînd la margine colţuri dantelate. Et. ung. *fodor* (Scriban).

Gizdă, pl. *ghizdări* — deschizăturile de dinainte ale cioarecilor de lînă croiţi romîneşte, în care îşi bagă mîinile cînd e frig.

Gurzui — Vîrfurile mai ridicate din faţă ale opincilor, adesea ornamentate cu crestături sau cu o curea subţire trasă prin capătul

de sus al gurzuilor. Et. rudă cu *gurlui*, *cucui* şi cu lat. *gurges*, apă adîncă, *gurgulio*, gîtlej (Scriban).

Inia — Cămaşe lungă pînă la gleznă, a femeilor, avînd două părţi: partea de sus pînă la brîu e *ciupagul*, iar cea de la brîu în jos: *poalele*.

Jolj — Proboadă a cărei pînză mai fină a fost cumpărată din prăvălie. Et. ung. *gyolgy*.

Laibăr, pl. *laibere* — Îmbrăcăminte groasă de iarnă, croită din *şubă*, pănură de lînă. Laibărul femeiesc este mai scurt, pînă la talie, iar cel bărbătesc e mai lung, pînă pe la genunchi. Laibărul e ornamentat la guler şi margini cu găitane de diferite culori, numite *bîrnaşi*. Et. din cuvîntul săsesc *Leibel*, dim. din *Leib* trup, cmp. ung. *lájbi*.

Laie — Negru, d.p. *căiţă laie* căciulă neagră.

Mogozin — violet închis.

Mohorît — Culoare brun-ruginie închisă. Et. din mohor, culoare roş-închisă ca spicul mohorului (Scriban).

Ochiuri şi *ulşele* — Cusătură în ajur, aplicată la gulerul cămăşilor bărbăteşti din colţul de vest al Ţării Haţegului. I se mai zice şi *tăietură*.

Opreg, pl. *oprege* — Piesă de port purtată dindărăt, peste poalele cămăşii femeilor. Are două părţi: partea de sus e *petecul de opreg* ţesut la război şi bogat ornamentat, adesea şi cu fire de aur şi argint, şi *firele* de diferite culori care atîrnă de pe *petecul de opreg*. Et. din V. sl. *premeštı* — întinde, cf. srb. *opreg* (Tiktin).

Păpuci — Pantofi cumpăraţi de femei din prăvălie. Et. turc. *papuc*, *papug* din pers. *papus*, compus din pa picior şi pus *acopere* (Scriban).

Pişerău — Cusătură în formă de cruciuliţe culcate, la locul unde se îmbină pînza. Şir de cruciuliţe culcate pe la marginea *şubei*.

Plotog şi *plotoj* Obială din piele de oaie, purtată în Meria cu păr cu tot. *Plotog*, piele mai groasă, d.p. *opinci de plotog*, *cureauă de plotog*. Et. din v. sl. *podu* *logu* pus dedesubt (Scriban).

Poale — Partea de la brîu în jos a *iniei*, a cămăşii femeieşti, cusută de partea de sus a ei, numită *ciupag*. Et. v. sl. *pola* jumătate, margine (Scriban).

Proşcă — Cureaua lată de *plotog* sau *piele*, purtată de bărbaţi în colţul de vest al Ţării Haţegului (Bucova-Bouţari).

Profoadă — Pînză lungă, ţesută acasă, avînd cusătura şi *cipţa* (horbote, dantelă) la cele două capete. Cu ea îşi învăluie femeile capul în zi de sărbătoare sau la alte prilejuri solemne (de ex. nuntă), capetele

ei atîrnînd pe spate. Et. slv. rus şi malorus: *probuda* — a se deştepta. Năframa cu care se leagă femeia la cap dimineața cînd s-a deşteptat (Tiktin).

Primbură — Panglicuţă îngustă de diferite culori, folosită la decorarea marginilor şubelor.

Pui — Motivele cusute cu arnici pe cămaşe sau poale. Et. lat. *pullus*, *pulleus*.

Pumnaşi — Partea de jos, mai îngustă, a manşetei mînecii cămăşii, atît la femei cît şi la bărbaţi, ornamentată cu cusături. Et. diminutiv de la *pumn*, din lat. *pugnus*.

Rînduri — Cusătură cu motive, formată din două sau trei rînduri înguste de-a lungul mînecii cămăşii femeieşti. Et. v. sl. *rendu* = rînd, rus. *read*, ung. *rend* (Tiktin).

Roibă, *roibat*, *roiban* — culoare brună-ruginie închisă, d.p. *opregul roibat*, de culoare ruginie închisă. Se face şi deosebirea: *roibă*, un ruginiu mai deschis, iar *roiban*, un ruginiu mai închis. Et. din lat. *rubia*, o plantă erbacee agăţătoare (rubia tinctorum) din rădăcinile căreia se scotea o vopsea roşie (Scriban).

Rugiţa — Bumbac sucit, de diferite culori, folosit ca *bătealǎ* la ţesutul catrinţelor. Culoarea ruginie.

Stan — Partea din faţă şi spate din croiul *laibărului* sau al *şubii*, croită din o singură bucată. Et. slv. cf. *stan* în srb. şi pol. şi *stann* în cea blg. şi rusă (Tiktin).

Şerpari — Cureaua lată de piele purtată de bărbaţi. Et. din *şarpe*.

Şinor, pl. *şinoare* — Găitane de la marginea *laibărului* sau a *şubei*. Et. din ung. *zsinor*, iar acesta din germ. *Schnur* (Scriban).

Specează — Lemnul în formă de cuţit mare, cu ajutorul căruia se bate băteala *brăcirei*. De ea se servesc femeile, la război, în loc de *brîgle* (vătale). Et. cf. spetează, dim. din spată, lat. *spatha* din V. gr. *spate* (Scriban).

Ştrimfi — Ciorapi purtaţi de femei cînd se încalţă cu *păpuci* (pantofi). Et. germ. *Strumpf*.

Şubă, pl. *şubi* — Pănură de lînă groasă, ţesută la război, din care se croieşte şi se face îmbrăcămintea de iarnă: *laibărul*, *şuba* şi *cioarecii*. I se mai zice şi *şioareci*. *Şuba* e şi mantaua bărbătească, lungă pînă la genunchi, purtată iarna de bărbaţi. Et. din germ. *Schübe*, rochie de ceremonie, la bavarezi *Schauben*, manta bărbătească de ceremonie; cf. srb., ung., rut., rus: *šuba*, pol. *szuba* (Scriban).

Tablă, pl. *table* — Cusătură largă de-a lungul mînecii *iniei*, numită şi *blană* în satele din partea de vest a bazinului de la Haţeg şi de pe trecătoarea de la Poarta de Fier (Bucova-Bouţari). Et. din lat. *tabula*.

6 c. 248

Tăietură Astfel e numit ajurul în părţile de vest ale Ţării Haţegului. I se mai zice şi *ulşele*, *ochiuri*, *ciurătură*, *şurătură*. Et. din tăiat sau lat. *taliatura* (Scriban).

Toloboni — Călţunii din pănură de lînă groasă, purtaţi în opinci, în Meria şi în ţinutul pădurenilor.

Trăgătoare, pl. *trăgători* — Cureaua cu care ţăranii îşi leagă izmenele sau cioarecii deasupra gleznelor. Et. din verbul *a trage*, iar acesta din lat. *trahere* (Scriban).

Viorint — Vioriu, culoare viorie, d.p. *bîrnaşi viorint*. Et. din *viorea* (Scriban).

Vargă — Dunga neagră sau roşie, aplicată în partea de sus a obielelor de lînă, în portul din partea de vest a bazinului de la Haţeg.

Viţă, pl. *viţe* — *Tica*, adică chica femeilor, în părţile de vest ale Ţării Haţegului. Ea este împletită din trei *viţe*. Deci viţa este o şuviţă de păr mai mică din care se împleteşte chica. Et. din lat. *vitea* (Scriban).

Vînătoni — Culoarea vînăt-închis d.p. *bîrnaşi vînătoni* găitane de culoare vînăt-închis.

Urzăluţă — Fir de lînă cumpărat din comerţ; bumbacul răsucit şi folosit la război ca urzeală. D.p. *cătrinţa* e făcută din urzeală de urzăluţă şi cu *băteală* de arnici. Et. lat. *ordior*, a urzi (Scriban).

LISTA ILUSTRAŢIILOR

28. Croiul și motivele unui « laibăr » femeiesc din Păucinești, 1958

29. Croiul « cioarecilor » femeiești din Păucinești, 1958

30. Croiul și motivele unei cămăși bărbătești din Păucinești, 1958

31. Croiul și motivele « șubei » bărbătești din Grădiște. (Colecția Muzeului Etnografic al Transilvaniei din Cluj)

32. Croiul și motivele « cășulei » (gluga) din Bucova. (Colecția Muzeului Etnografic al Transilvaniei din Cluj)

În afara textului

33. Nevastă tînără pieptănată « cu coarne ». Lunca Cernii de Sus, 1933

34. Două femei în portul caracteristic zonei portului « cu coarne », avînd « conciul » acoperit cu o « propoadă » lungă ce atîrnă pe spate. Femeia din dreapta are și o « cășulă », atîrnată de umeri și purtată subsuori, servindu-se de ea ca de o traistă. Lunca Cernii de Sus, 1933

35. Femeie mai în vîrstă, pieptănată « cu coarne », îmbrăcată cu « inia » cu « fodori » și « ciptă » la mîneci. Lunca Cernii de Sus, 1933

36. Joc la o șezătoare. Lunca Cernii de Sus, 1933

37. Femeie și bărbat din Lunca Cernii de Sus. Femeia are « inie » cu « pui pástă umăr » la partea de sus a mînecii, « catrința » în față și « cătrințoni » îndărăt. Bărbatul are șubă garnisită pe la margini cu « bîrnași » (găitane), iar de gît îi atîrnă « cășula » (gluga), 1933

38. Nevastă tînără cu « propoadă », « laibăr » de lînă, scurt pînă la talie, « cătrință » și opinci cu « gurgui ». Răchitova, 1913

39. Două neveste pieptănate « cu coarne », purtind « cătrințe» și «cătrințoiu». Ștei, 1913

40. Un grup de femei îmbrăcate cu « șubi înfundate », în zi de sărbătoare. Lunca Cernii, 1912

41. Femeie mai în vîrstă cu propoadă și șubă infundată. Lunca Cernii de Sus, 1933

42. Nevastă în « laibăr » scurt de lînă, « cătrință » și « cătrinționi », răsucind o « răsucă » pentru împletirea firelor. Lunca Cernii, 1912

43. Femeie torcînd, din Lunca Cernii de Sus, cu « propoadă », șubă înfundată și brîu negru împletit. După o pictură de Denis Galloway. (Colecția Muzeului Etnografic al Transilvaniei din Cluj)

44. Grup de femei din Ohaba Sibișel, 1914

45. Grup de bărbați în haine de sărbătoare (primul din stinga este un flăcău). Lunca Cernii de Sus, 1912

46. Grup de bărbați din Ștei, 1913

47 Grup de bărbaţi din Ohaba Sibişel, 1914

48. Naşul şi stegarul, îmbrăcaţi în port de sărbătoare cu prilejul unei nunţi. Cîrneşti, 1914

49. Doi păcurari, iarna la oi, cu « căşuli» (glugi). Lunca Cernii de Sus, 1933

50. Dans la Bucova. Femei purtînd oprege cu fire. (Fotografia Em. de Martonne, 1922.)

51. Grup de bărbaţi, femei şi copii din Bouţari, 1932

52. Grup de femei. Prima din stînga, o fată cu « tica » pe spate. Grădişte, 1913

53. Grup de bărbaţi din Grădişte, 1913

54. Port tradiţional din Ştei, 1961

55. Păcurar în port de sărbătoare. Ştei, 1961

56. Port femeiesc actual de sărbătoare. Ştei, 1961

Planşă în culori

Pieptănătura « cu coarne». Lunca Cernii. (După o pictură a lui Denis Galloway.)

CUPRINS

Dat la cules 13.02.62. Bun de tipar 09.06.62. Tiraj 1200 + 180. Hirtie velină cretată de 120 gm². Ft. 16 700 × 1000. Coli ed. 5,85. Coli de tipar 5,5. Ediția I. Comanda 538. Planșe: 1 tipo. 4 culori. A, nr. 5515. Pentru bibliotecile mici indicele de clasificare R014.4

Tiparul executat sub com. Nr. 248 la Intreprinderea poligrafică nr. 4, Calea Șerban Vodă, 133, București R.P.R.

Lei 12

Lei 12